

Jolanta Rafał-Łuniewska

Indywidualizacja nauczania a edukacja wczesnoszkolna

(materiał wykorzystany na kursie e-learningowym nt. "Rozpoznawanie ryzyka dysleksji")

SPIS TREŚCI

WSTĘP	3
I. DEFINIOWANIE I ZAKRES POJĘCIA INDYWIDUALIZACJA NAUCZANIA	8
II. JAKIE NAUCZANIE RESPEKTUJE ZASADĘ INDYWIDUALIZACJI?	12
III. ZRÓŻNICOWANIE NAUCZANIA A UZDOLNIENIA UCZNIA	14
IV. JAK INDYWIDUALIZOWAĆ NAUCZANIE W ZESPOLE KLASOWYM? - WSKAZANIA METODYCZNE.....	18
IV.1. Otwartość nauczyciela na rzeczywiste poznanie ucznia, efektywna obserwacja.....	18
IV.2. Przygotowanie w danej klasie środowiska społecznego do przyjęcia czy funkcjonowania ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.....	20
IV.3. Kompetencje organizacyjne nauczyciela	22
IV. 4. Wypracowanie nowego stylu pracy przez nauczyciela.....	23
IV.5. Gruntowna analiza podstawy programowej i jej adaptacja do indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia poprzez dostosowanie programu nauczania.....	24
IV.6. Zapewnienie działań terapeutycznych wobec uczniów tego wymagających skutecznym wzmocnieniem indywidualizacji nauczania.....	26
IV.7. Wspieranie dziecka razem przez rodzica i szkołę.....	28
V. INDYWIDUALIZACJA NAUCZANIA A UMIEJĘTNOŚCI NAUCZYCIELA.....	31
PODSUMOWANIE.....	40
ANEKS.....	41
BIBLIOGRAFIA.....	44

Wstęp

Indywidualizacja nauczania związana jest ściśle z różnorodnością uczniów i potrzebami edukacyjnymi każdego z nich wynikającymi z etapu rozwojowego na jakim się dany uczeń znajduje, jego potencjału, możliwości, trudności i specyfiki. Warto, aby uczeń zdobywał wiedzę na miarę swoich możliwości i w różny sposób, ponieważ nie da się „uśrednić” ani wiedzy, ani umysłu. Omówienie **podstawowych kroków, które warto wykonać z punktu widzenia nauczyciela w kierunku indywidualizacji nauczania, a także ukazanie jej nieodzownego znaczenia w koncepcji udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej uczniowi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi** ma swoje uzasadnienie w świetle wdrażania nowego *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. 2013 nr 0 poz. 532)*, a także **w odniesieniu do nowej podstawy programowej wprowadzanej od 2009r., jak również ze względu na obniżenie wieku obowiązku szkolnego i obecności sześciolatka w szkole.**

Kształcenie na pierwszym etapie edukacyjnym w klasach I-III winno być łagodnym przejściem od wychowania przedszkolnego do edukacji prowadzonej w systemie szkolnym. Ma ono charakter zintegrowany (łączy ze sobą treści poszczególnych edukacji tak, by uczniowie zdobywali wiedzę i umiejętności, które łączą się w całość – a nie są oderwane od siebie) tworząc podstawy wiedzy o otaczającej uczniów rzeczywistości – o sobie, o świecie i umożliwiając uczniom w przyszłości rozwijanie własnej zdolności rozumowania, wyobraźni, własnego osądu, poczucia odpowiedzialności.

Kształcenie zintegrowane odwołując się do doświadczeń dziecka nabywanych w rodzinie, w innych środowiskach oraz poprzez media, przygotowuje do podejmowania zadań z różnych obszarów działalności człowieka. Szczególnie akcentuje problematykę związaną z porozumiewaniem się, najbliższym środowiskiem, bezpieczeństwem i zdrowiem, dostarczając dziecku sposobności do podejmowania działań pozwalających na pełne przeżycie dzieciństwa.

Nadrzędnym celem zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej jest wspomaganie dziecka w jego całościowym rozwoju (fizycznym, intelektualnym, estetycznym, emocjonalnym i duchowym) tak, by było przygotowane, na miarę swoich możliwości, do życia w zgodzie z ludźmi, z przyrodą i samym sobą.

Tak sprecyzowane cele zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej obejmują swoim zakresem całość oddziaływań edukacyjnych i wskazują wszelkie możliwe warunki do: odkrywania i nabywania podstaw wiedzy o świecie; doświadczania przeżyć estetycznych, artystycznych, sportowych, naukowych i społecznych; do rozwijania wyobraźni dziecka i jego kreatywności. Ich właściwa realizacja zapewni dziecku rozwój w całym bogactwie jego osobowości, w różnorodnych formach ekspresji i

zaangażowania.

Zadania zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej to:

1. Odkryć, uruchomić, rozwinąć wszystkie predyspozycje i zdolności poznawcze każdego dziecka na miarę jego możliwości.
2. Ukształtować pozytywny stosunek do nauki, który będzie dziecku towarzyszył przez całe życie.
3. Wyposażyć dziecko w podstawowe narzędzia uczenia się: czytanie, pisanie, komunikowanie się, malowanie, metody rozwiązywania problemów, ćwiczenia uwagi, pamięci, myślenia.
4. Ukształtować nawyk dociekliwości w badaniu otaczającego świata i w dążeniu do prawdy w poznaniu.
5. Dostarczyć fundamentalnych treści, które są niezbędne do rozumienia świata, w którym dziecko żyje.
6. Uruchomić mechanizmy konieczne w przyszłości do aktywnego etycznego i estetycznego uczestnictwa w życiu społecznym.

Zajęcia kształcenia zintegrowanego, w których uczestniczą uczniowie klas I-III odbywają się wokół określonych kręgów tematycznych i tematów dnia, które to znajdują swoje odbicie we wszystkich zajęciach tego dnia prowadzonych.

W zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej nie ma miejsca ani zjawisko niepowodzenia dydaktycznego, ani zjawisko drugoroczności.¹ Konsekwentnie do założenia, że każde dziecko rozwija się na miarę swoich możliwości i w odpowiednim dla siebie tempie, ocena ma charakter opisowy i dotyczy nie tylko postępów w nauce, ale ogólnego poziomu rozwoju konkretnego dziecka. **Dlatego indywidulizacja nauczania ma tak ważne znaczenie, bo jest ściśle związana ze specyfiką metodyki w edukacji wczesnoszkolnej.**

Każde dziecko posiada mniejsze, większe lub nadzwyczajne możliwości, a poprzez ich różnorodność indywidualne potrzeby edukacyjne. Celem nadrzędnym zatem staje się traktowanie każdego ucznia jako odrębnej jednostki, uznając jej indywidualność za godną poszanowania.

Zasadniczą kwestią zaś, przed którą stają nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej jest umiejętność dostosowania nauczania do potrzeb poszczególnych uczniów, czyli zróżnicowania nauczania w danym zespole klasowym. Każdy uczeń potrzebuje określonej uwagi ze strony nauczyciela, indywidualnego podejścia. Polega ono na dostosowaniu wymagań do jego możliwości. Dostosowanie wymagań w procesie kształcenia, w istotnym stopniu przyczynia się do wydobywania potencjału ucznia i poprawy

¹ Kamińska J., *Ocenianie osiągnięć uczniów w edukacji wczesnoszkolnej*, Wyd. HARMONIA, Gdańsk 2000

wyników uczenia się. Takie podejście do ucznia skłania nauczycieli do budowania strategii, określania celów i szukania ciekawych rozwiązań zarówno w odniesieniu do danej klasy jak i poszczególnych uczniów. Wszystko, co robi nauczyciel, jego kompetencje, doświadczenie, a także relacje z uczniami - wszystko to ma wpływ na postępy ucznia w nauce. Może potrzebne jest nowe spojrzenie wychodzące z założenia, że wszystkie dzieci są „specjalne” w swojej indywidualności i wyjątkowości. Słowo „specjalne” nabiera tu szczególnej wartości i przestaje być określeniem pejoratywnym. Określa dziecko jako zasługujące na szczególne, „specjalne” właśnie, pochylenie się nad nim.

Współczesny świat jest coraz bardziej dostępny każdemu na wielu poziomach. Nie przestaje nas zadziwiać swoją różnorodnością. W praktyce różnorodność bywa interesującym wyzwaniem ponieważ daje pole do rozwinięcia własnego potencjału. Daje możliwość odejścia od rutyny i organizacyjnego skostnienia. Różnorodność jest jednak trudnym obszarem komunikacyjnym. Stawia wiele znaków zapytania, a także skomplikowanych kwestii i zagadnień. Rozwiązywanie ich stanowi wyzwanie dla poszukującego ucznia i nauczyciela. Warto tak planować działania edukacyjne w szkole, aby różnorodność określana również jako różnaitość, wielość, mnogość, pluralizm wyzwalała w nauczycielu pozytywne nastawienie. Pozytywne nastawienie to postawa tolerancyjna i otwarta dla szeroko rozumianej inności - często specyficznych i trudnych zachowań ucznia czy jego poglądów. Różnorodność dla nauczyciela wiąże się także z koniecznością dokonywania wyboru. Wybór z kolei to odpowiedzialność za prawidłowy rozwój ucznia, jego emocje, wiedzę, postawy moralne. Nauczyciel na co dzień w swojej pracy staje wobec różnych wyborów. Tak w procesie planowania, jak negocjacji, rozwiązywania konfliktów czy w procesie interpersonalnym. Obcowanie nauczyciela z różnorodnością niewątpliwie ma wpływ na wzbogacanie i doskonalenie jego warsztatu. Ma także wpływ na właściwą w profesji nauczycielskiej autorefleksję, co stanowi dobry krok w kierunku zmiany i kreacji nowoczesnej szkoły. Zmienianie polskiej szkoły zakłada jej różnorodność jako całej instytucji, jak również mniejszej struktury, czyli klasy:

- na poziomie szkoły to możliwość korzystania z wielu gotowych lub tworzenie autorskich programów nauczania. To również opracowywanie wewnątrzszkolnych systemów oceniania odzwierciedlających dokładniej potrzeby edukacyjne uczniów.
- różnorodność na poziomie klasy oznacza nastawienie na ucznia i jego wielorakie potrzeby oraz predyspozycje. Zakłada więc daleko idącą indywidualizację nauczania i wychowania.

Warto także zwrócić uwagę, iż

 ważnym elementem efektywności procesu nauczania i wychowania jest jak najwcześniejsza indywidualizacja nauczania.

Wszelkie dysfunkcje, nieharmonijność rozwoju dziecka powinny być jak najwcześniej rozpoznawane i diagnozowane. Pozwala to kwalifikować dziecko do wczesnego wspomagania rozwoju. Wczesne

wspomaganie to dyskretna ingerencja w proces rozwoju dziecka w celu uzyskania pozytywnych zmian, które wyrażają się we wzroście konstruktywnej aktywności i zdolności adaptacyjnych małego dziecka. To rozpoznawanie potrzeb i reagowanie na nie. To organizowanie takich warunków, w których ujawniają się możliwości i zdolności dziecka. We wspomaganiu rozwoju dziecka najistotniejsze jest rozpoznanie jego mocnych stron i opieranie się na nich w dalszej pracy. Istotna staje się także odpowiedzialność nauczyciela za to wspomaganie i świadomość, że uczestniczy w procesie kształtowania dziecka w okresie, w którym dziecko jest najbardziej podatne na edukację i wychowanie. Jest to ważne tym bardziej, że fundamenty osobowości kształtują się w dzieciństwie. To czego dziecko doświadcza, jak radzi sobie z doświadczeniami oraz kto mu towarzyszy w poznawaniu świata ma ogromne znaczenie dla jego rozwoju. Trudności dziecka nie wolno bagatelizować. Mogą one bowiem utrwalać i zakłócać rozwój osobowości: samoświadomość (samowiedzę), samoocenę (opinię o sobie) i zdolność kontroli zachowania.

Zapis o indywidualizacji nauczania znajduje się w ustawie o systemie oświaty od dawna, choć w praktyce szkolnej w różnym stopniu zasada ta jest realizowana.

Również zgodnie z nową podstawą programową wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego, wprowadzaną od września 2009 r., w poszczególnych typach szkół powinny być podejmowane przez nauczycieli działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia. Indywidualizacja nauczania ma być dostosowana do jego potrzeb i możliwości. Staje się ona zatem istotną, a wręcz priorytetową w procesie kształcenia. Nie oferowanie wszystkim uczniom w danym zespole klasowym tego samego, lecz każdemu tego, co dla niego właściwe i potrzebne napawa wiarą, że mądrze i systematycznie wspierany w swoich potrzebach i wysiłkach uczeń będzie potrafił skuteczniej przezwyciężać trudności szkolne. W nowej podstawie programowej wychowania przedszkolnego podkreśla się znaczenie obserwacji pedagogicznych mających na celu poznanie możliwości i potrzeb rozwojowych dziecka. Służy to wspomaganiu dzieci w kształtowaniu umiejętności społecznych, rozwoju mowy, rozbudzaniu zainteresowań, rozwoju emocjonalnym i psychoruchowym - niezbędnych w codziennym funkcjonowaniu oraz w dalszej edukacji. Wyniki obserwacji powinny pomóc rodzicom, nauczycielom i pracownikom poradni psychologiczno-pedagogicznych w poznaniu stanu gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole, opracowaniu indywidualnego programu wspomagania rozwoju dziecka bądź dokonania pogłębionej diagnozy związanej ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi dziecka. W tym kontekście od wszystkich nauczycieli oczekuje się bardziej aktywnej i uważnej postawy, a także umiejętności rozpoznawania problemów ucznia. Nauczyciel ma możliwość działania zespołowego, planowanego, ale też może elastycznie modyfikować realizowane programy w zależności od wyników ich ewaluacji.

W 2010 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej uznało indywidualizację w nauczaniu za priorytet. Idea ta znalazła odzwierciedlenie we wprowadzanych zmianach prawnych dotyczących edukacji

ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. I niewątpliwie jednym z podstawowych warunków zapewnienia uczniowi maksymalnych szans wszechstronnego i harmonijnego rozwoju jest indywidualne podejście do jego potrzeb rozwojowych i edukacyjnych na każdym etapie nauczania. Prawda ta przypomniana bywa ostatnio szczególnie często, a dzieje się tak nie bez przyczyny, bowiem

 obejmowanie obowiązkiem nauczania coraz młodszej i bardziej zróżnicowanej psychologicznie, intelektualnie oraz środowiskowo populacji dzieci i młodzieży skłania do poszukiwania takich sposobów postępowania, które stworzą każdemu uczniowi warunki pełnego i na miarę jego indywidualnych możliwości rozwoju i ma to szczególne znaczenie w odniesieniu do lepszej adaptacji sześciolatka w szkole.

Podstawowymi kryteriami określenia optymalnej formy kształcenia na danym etapie edukacyjnym są: aktualny poziom rozwoju i wynikające z niego potrzeby dziecka, możliwości wyznaczone poziomem intelektualnym i funkcjonowaniem zmysłów oraz dotychczasowy postęp dydaktyczny ucznia. Wymaga to od szkoły przystosowania się i nowej jakości w coraz bardziej efektywnym kształceniu uczniów o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych i możliwościach psychofizycznych. Zmieniona w 2013r. koncepcja pomocy psychologiczno-pedagogicznej służy indywidualnemu podejściu do każdego dziecka, a co za tym idzie zintensyfikowaniu oddziaływań edukacyjnych, dostosowanych do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia oraz jego możliwości psychofizycznych. Zmiany w wyżej wymienionych rozporządzeniach oznaczają w dużej mierze wyzwanie dla obecnego systemu kształcenia. Coraz szerzej obecnie promowana i zgodna z europejskimi standardami dotyczącymi szczególnie ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi staje się edukacja włączająca.

Edukacja włączająca jest otwieraniem się szkół ogólnodostępnych na przyjmowanie w miarę możliwości i kształcenie wszystkich dzieci razem, niezależnie od doświadczanych przez nie trudności i różnic.

Nowe zasady organizowania i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej mają z jednej strony na celu poprawę wykorzystania zasobów kadrowych, w szczególności w zakresie doświadczenia i kompetencji zatrudnionych w nich nauczycieli i specjalistów, a z drugiej strony - wdrożenie koncepcji pracy z dzieckiem wymagającym wsparcia i pomocy psychologiczno-pedagogicznej, uwzględniającej możliwość zindywidualizowanego oddziaływania i wspomagania procesu rozwoju dziecka nie tylko w ramach zajęć specjalistycznych, ale również podczas obowiązkowych i dodatkowych zajęć edukacyjnych. Według nowych zapisów prawnych koncepcję tę realizuje się przy

pomocy narzędzia jakim jest: Indywidualny Program Edukacyjno –Terapeutyczny (IPET) opracowany dla ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi².

Równie ważne staje się podkreślenie, iż w pracy dydaktyczno-wychowawczej z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych na każdym etapie pracy, począwszy od etapu planowania obowiązuje nauczyciela przede wszystkim stosowanie zasad ortodydaktyki:

- Zasada gruntownej znajomości dziecka i przychodzenia mu z racjonalną specjalistyczną pomocą;
- Zasada dostosowania poczynąń pedagogicznych do możliwości i potrzeb uczniów oraz warunków środowiskowych m. in. indywidualne wymagania i metody, dobór środków dydaktycznych oraz odpowiednia organizacja i tempo pracy; przystępność treści nauczania; stopniowanie trudności;
- Zasada aktywnego i świadomego udziału dziecka w procesie nauczania-uczenia się;
- Zasada wszechstronnej pogładowości i przykładu;
- Zasada zintegrowanego oddziaływania (spójność, korelacja wewnątrzprzedmiotowa i międzyprzedmiotowa, współdziałanie specjalistów);
- Zasada trwałości osiągnięć i umiejętności - korzystania z nich i dalszego ich doskonalenia:
 - > zasada systematyczności (planowy i logiczny układ materiału);
 - > zasada trwałości wiedzy (stałe utrwalanie nabytej wiedzy i umiejętności);
 - > zasada wiązania teorii z praktyką (zastosowanie nabytej wiedzy w życiu codziennym).

W nowej koncepcji udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej zasada jaką jest indywidualizacja nauczania nabiera szczególnego znaczenia.

Przede wszystkim w odniesieniu do uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi stosowanie tej zasady jest ważne, ponieważ uczniowie ci ze względu na szczególne uzdolnienia i rozwijanie zainteresowań lub pokonywanie różnorodnych trudności najczęściej wymagają: modyfikacji treści programowych, specjalnej organizacji metod i form pracy oraz dodatkowego wsparcia nauczycieli, specjalistów, jak i rówieśników.

I. Definiowanie i zakres pojęcia indywidualizacja nauczania

Rozważania związane z indywidualizacją nauczania mają już długą historię i bogatą literaturę. Mimo to, jak pokazuje rzeczywistość szkolna, zdarzają się niejasności i wątpliwości w tej kwestii. Znaczne obecnie docenienie indywidualizacji nauczania i jego rangi w procesie kształcenia na każdym etapie edukacyjnym wymaga przede wszystkim ujednolicenia poglądów nauczycieli w sprawie istoty tego

² Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. 2013 nr 0 poz. 532)

procesu w nauczaniu. W praktyce szkolnej zdarzało się, że o indywidualizacji mówiło się tam, gdzie uczniowie pojedynczo, indywidualnie, w tym samym czasie wykonywali te same zadania. Inne poglądy dotyczące indywidualizacji nauczania opierały się na realizacji jej pojedynczych elementów i tak np. sprowadzały indywidualizację nauczania tylko do różnicowania kryteriów kontroli i oceny osiągnięć uczniów (od jednych wymaga się mniej, od drugich więcej). Jeszcze inne stanowisko z jakim można się spotkać, to takie, że z indywidualizacją nauczania mamy do czynienia wówczas, gdy nauczyciel, biorąc pod uwagę poziom osiągnięć uczniów, dzieli zespół klasowy na kilka stałych grup i w czasie pracy przydziela tym uczniom zadania o niejednakowym stopniu trudności, zaś przy ocenianiu bierze się pod uwagę jakość wykonania zalecanych zadań. Bywało także, że przez indywidualizację rozumiano: różne zajęcia wyrównawcze dla uczniów słabszych bądź rozszerzające materiał nauczania uczniom zdolniejszym (np. kółka zainteresowań) albo indywidualne nauczanie orzeczone na wniosek rodziców dla danego ucznia przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną. Wyżej wymienione przykłady wskazują, że indywidualizacja w nauczaniu nie zawsze jest jednoznacznie pojmowana przez nauczycieli, a często realizacja jakiegoś elementu indywidualizacji, niestety, nie realizuje tej zasady w pełni, więc i efekty w procesie kształcenia mogą być mniejsze. Zakres tego pojęcia wymaga zatem dookreślenia.

Według Słownika pedagogicznego indywidualizacja w nauczaniu oznacza "(...) uwzględnienie w systemie dydaktyczno-wychowawczym różnic w rozwoju poszczególnych uczniów oraz dostosowanie treści, metod i organizacji działań pedagogicznych do tych różnic"³, choć w literaturze określa się ją różnie, np. jako dostosowanie wymagań do możliwości wychowanków albo liczenie się z ogólnym stanem rozwoju jednostki oraz indywidualne podejście do dziecka. Indywidualizacja jest jedną z zasad, której przestrzeganie jest niezbędne dla osiągnięcia celów kształcenia. Istota zasady indywidualizacji nauczania polega na uwzględnieniu przez nauczyciela różnic między uczniami.

Różnice te można ująć w następujące grupy:

- zasób wiedzy, umiejętności, doświadczenia,
- przebieg procesów poznawczych,
- różnorodność zainteresowań,
- motywacja do uczenia się,
- funkcjonowanie społeczno-emocjonalne,
- warunki środowiskowe.

W każdej klasie szkolnej, a nawet już na etapie przedszkola ujawniają się indywidualne różnice między dziećmi, dlatego aby zapewnić wszystkim maksymalne szanse rozwoju, należy je obserwować w różnych sytuacjach, konsultować wnioski z obserwacji z innymi nauczycielami czy specjalistami i do

³ Czesław Kupisiewicz, Małgorzata Kupisiewicz, *Słownik Pedagogiczny*, PWN Warszawa 2009

każdego dziecka podchodzić w miarę indywidualnie. Nauczyciel, biorąc pod uwagę wyżej wymienione różnice oraz określone potrzeby rozwojowe i edukacyjne uczniów, jak również sięgając do opinii z poradni psychologiczno-pedagogicznej lub orzeczenia, w których zawarte są wskazania związane z dostosowaniem wymagań edukacyjnych dla danego ucznia, może stosować różne zabiegi pedagogiczne, które sprzyjają maksymalnemu i wszechstronnemu rozwojowi wszystkich uczących się. Tak więc w dużej mierze nauczyciel zajmuje się dostosowaniem wymagań i warunków wyrównujących szanse uczniów, tzn. modyfikuje proces edukacyjny. Na pewno można wyróżnić obszary tych dostosowań, które obejmują: zasady, metody, formy i środki dydaktyczne, tzn. warunki procesu edukacyjnego, a także organizację nauczania w klasie ze względu na specyfikę ucznia, np. uczeń słabo widzący siedzi bliżej tablicy albo też uwzględnia się zmiany w odpowiedniej aranżacji klasy- inne ustawienie ławek podczas pracy w małych grupach, ponadto do rozpoznanych, indywidualnych możliwości uczniów nauczyciel dostosowuje metody i formy sprawdzania wiedzy i umiejętności oraz kryteria oceniania (cenne i rozwojowe może okazać się np. zastosowanie przez nauczyciela oceniania kształtującego)⁴. Jest to takie ocenianie, które uwzględniając różnice pomiędzy uczniami (np. te dotyczące poziomu wiedzy, opanowania umiejętności czy też stylu uczenia się) koncentruje się nie na ich porównywaniu, ale na docenieniu tego, co każdy uczeń już umie oraz na dostarczaniu informacji, które pomogą mu wykonać kolejny krok w uczeniu się.

Głównym celem indywidualizacji w nauczaniu jest ograniczenie możliwości porównań społecznych wśród uczniów. Ważne jest, aby uczeń myślał o własnym powodzeniu, o indywidualnych celach i o tym, w jaki sposób je osiągać, a także jaką drogą do nich dochodzić. W ten sposób będzie mógł się naprawdę rozwijać, budować poczucie własnej wartości i pozytywną „tożsamość edukacyjną”. Indywidualizacja nauczania z uwzględnieniem zarówno grupowej, jak i jednostkowej pracy uczniów, pozwala nauczycielowi lepiej poznawać swoich wychowanków, ich możliwości i potrzeby, a przez to optymalnie określać wymagania wobec nich. Natomiast uczniom pozwala na stawanie się coraz lepszym w odniesieniu do samego siebie, na uczenie się według odpowiednio dobranych metod, np. poprzez badanie i poszukiwanie, które w maksymalnym stopniu angażują ich samodzielność, skłania więc do bardziej samodzielnego rozwiązywania problemów i zadań.

 Samodzielne postawy uczniów zapewniają wyższe wyniki dydaktyczne w zakresie przyrostu operatywności i trwałości wiedzy oraz rozwijanie zainteresowań przedmiotowych i nie mniejsze, pozytywne efekty wychowawcze.

Do indywidualizacji można podejść na dwa różne sposoby. Jeden to system indywidualnego dostosowania, w którym każdy uczeń ma własny plan nauki oparty na jednostkowych potrzebach,

⁴ Danuta Sterna, *Ocenianie kształtujące w praktyce*, Wyd. CEO, Warszawa 2006

zainteresowaniach i możliwościach. Wielu nauczycieli uważa to za utopię, wychodząc z założenia, że zapewnienie takiego poziomu indywiduacji nie jest możliwe w normalnej klasie. Założenie to wynika zapewne z obawy, że jednoczesny nadzór nad tak wieloma procesami przyswajania wiedzy będzie wymagać zbyt wiele pracy i wielu dodatkowych umiejętności od nauczyciela. Drugi zaś sposób, to zapewnienie w środowisku klasowym wielu możliwości i alternatywnych rozwiązań, aby uczniowie mogli wybierać spośród różnych zadań, poziomów trudności, miejsc i strategii zdobywania wiedzy, np. poprzez dawanie wyboru uczniom. W ten sposób uczeń sam nadzoruje swój własny proces kształcenia i tym samym staje się coraz bardziej samodzielny, natomiast rolę nauczyciela jest pomaganie dzieciom podczas podejmowania wyborów, zapewnienie im różnorodnych możliwości poprzez organizowanie rozmaitych zajęć. Ważne jest w obu tych podejściach postrzeganie ucznia jako aktywnego podmiotu, po to, aby nie czuł się traktowany bezosobowo. Znaczące jest w indywiduacji nauczania również to, że uczeń bierze bardziej aktywny udział we własnym procesie kształcenia.

Ponadto warto zwrócić uwagę, iż

 indywiduacja w nauczaniu jest bardzo wskazana ze względu na różnorodne uwarunkowania uczenia się.

Poszerzająca się wiedza na temat różnic funkcjonowania ludzkiego intelektu, wykorzystywania różnych jego obszarów rzuciła nowe światło na indywidualne możliwości uczenia się. Uwzględnianie właściwości psychofizycznych ucznia określających granice efektów uczenia się (możliwości intelektualne, emocjonalne, fizyczne), preferencji sposobów nabywania wiedzy i umiejętności (wyznaczanych przez cechy psychologiczne-poziom reaktywności, styl poznawczy, cechy charakterologiczne oraz cechy społeczne, np. sposób porozumiewania się) mają na celu przyrost kompetencji ucznia i optymalny rozwój w warunkach szkolnych. Nauczyciel musi zdawać sobie sprawę, że cechy indywidualne sprawiają, że dla różnych osób niejednakowo korzystne okazują się poszczególne sposoby uczenia się, stąd konieczność stosowania przez nauczyciela nawet w ramach jednostki lekcyjnej różnych metod nauczania, np. od sposobów podających do poszukujących. Skuteczność działań pedagogicznych nauczyciela zależy w dużym stopniu od jego wiedzy psychologicznej, dlatego też powinien znać inne niż tylko tradycyjnie funkcjonujące podejście do problemu inteligencji. Tylko jeśli nauczyciel ma świadomość różnych typów inteligencji⁵ i różnych sposobów uczenia się, może planować i prowadzić lekcje w taki sposób, aby było to najlepsze dla wszystkich jego uczniów.

 Edukacyjną konsekwencją teorii inteligencji wielorakiej jest konieczność dopasowania metod

⁵ Howard Gardner, *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, Media Rodzina, Poznań 2002

nauczania do indywidualnych potrzeb i możliwości uczniów z uwzględnieniem ich zdolności i wrodzonych predyspozycji.

Reasumując, istotą indywidualizacji w nauczaniu jest rozpoznanie potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia, uwzględnienie jego możliwości oraz stworzenie mu odpowiednich warunków do osiągnięcia wyznaczanych celów w jego edukacji. Warto również zwrócić uwagę, aby

 ważnym atrybutem indywidualizacji stało się założenie, że różnorodność zespołu klasowego, inność każdego ucznia - wzbogaca i rozwija zespół, ma znaczący wpływ na jego rozwój, a nie jest swego rodzaju trudnością czy problemem nie do rozwiązania w warunkach szkolnych.

Różnorodność uczniów zatem postrzegana jest jako ogromna wartość w procesie kształcenia i wychowania dla całego zespołu klasowego czy społeczności szkolnej.

II. Jakie nauczanie respektuje zasadę indywidualizacji?

Nauczanie, które uwzględnia indywidualne możliwości uczniów i jak najbardziej respektuje pedagogiczną zasadę indywidualizacji, nazywa się nauczaniem zróżnicowanym. Na każdym poziomie kształcenia różnicowanie ma służyć osiągnięciu dwóch celów:

- doprowadzić każdego ucznia do przyswojenia sobie określonego zasobu wiedzy i umiejętności na miarę jego indywidualnych możliwości,
- piełęgnować zdolności i rozwijać zainteresowania.

Istotnym warunkiem efektywności dydaktyczno–wychowawczej jest odpowiednie różnicowanie przez nauczyciela stopnia trudności poszczególnych poleceń oraz różnicowanie przez niego pracy szkolnej i domowej uczniów. Czy nauczyciele doceniają potrzebę nauczania zróżnicowanego i jakie metody pracy stosują dla uwzględnienia różnic między uczniami ?

Nauczyciele chcąc zapewnić swoim uczniom wszechstronny rozwój dostrzegają i doceniają potrzebę nauczania zróżnicowanego, gdyż ma ono niewątpliwie wpływ na tworzenie optymalnych warunków do osiągnięcia sukcesu szkolnego na miarę możliwości i potrzeb ucznia, a także pozwala na rozpoznawanie przez szkołę jego talentów i uzdolnień. Różnicowanie, w które wpisana jest indywidualizacja nauczania nie jest jednak zabiegiem prostym i wymaga od nauczyciela wielu dodatkowych umiejętności, a przede wszystkim postawy poszukującej nowych skutecznych rozwiązań metodycznych w odniesieniu do różnorodnego zespołu klasowego. Z całą pewnością jednak zróżnicowane nauczanie wpisuje się w powinność współczesnej, dobrej szkoły. Tylko taka szkoła bowiem, w której między innymi dostrzega się indywidualne potrzeby edukacyjne ucznia staje się miejscem, z którym uczeń chętnie się utożsamia. Takiej szansy nie będą miały dzieci i młodzież, którym szkoła będzie się kojarzyć wyłącznie z kolejną oceną niedostateczną, lękiem przed surowym nauczycielem, nudą i marazmem. Dlaczego poczucie przynależności i utożsamianie ucznia ze szkołą

jest takie ważne? Zamiar takiej adaptacji jest ważny, ponieważ „...ucznia w szkole kształtuje nie tylko nauczyciel, ale i czas w niej spędzony, ubiór, wymagania od siebie, jakość wzajemnych relacji, odkrywanie zmienności pojęć, język i używane słownictwo (nie tylko na lekcji, lecz i poza nią), obyczajowość danej szkoły, czyli tradycja, codzienność i świętowanie, cała przestrzeń wychowawcza domu i szkoły, łącząca się w jedną całość, stosowane normy, zasady i metody wychowawcze. To w szkole odbywa się zapis i dziedziczenie dobra i zła. Tu ścierają się różnice wymagań szkoły i domu, tu ustalają się wzajemne reguły gry. Szkoła to kreacja dwóch podmiotów: ucznia i nauczyciela, to ściśle określone role, w które wkalkulowany jest przykład, autorytet, wymagania, zrozumienie, zasady, reguły i formy współpracy tych dwojga, jakże bliskich sobie osób – nie kumpli, lecz mistrza i ucznia. Umiejętność współpracy tych dwóch podmiotów zaś przekłada się na atmosferę panującą w szkole, tak ważną i mającą wpływ na kształtowanie młodego człowieka. Młodzież potrzebuje atmosfery, w której mogłaby rozwijać się, szlifować swoje zdolności, przekraczać granice, wykorzystując zasobność umysłu i sprawność fizyczną, realizować pragnienie sukcesu, poprzez bycie coraz lepszym i szkoła właśnie taką atmosferę powinna im tworzyć...”⁶ - a wtedy o wiele łatwiej rozwijać tożsamość szkolną.

Do cennych rozwiązań metodycznych i organizacyjnych szkoły uwzględniających w nauczaniu zróżnicowanie uczniów można zaliczyć m.in. pracę na lekcji w małych grupach, metoda pracy projektem czy metody aktywizujące uczniów.

Na czym polega praca na lekcji w małych grupach⁷? W zależności od potrzeb nauczyciel może łączyć dzieci w grupy jednorodne (o podobnej sprawności, podobnych zainteresowaniach) - wówczas ma szansę zróżnicować zadania dla poszczególnych grup pod względem stopnia trudności, możliwości uczniów i ich zainteresowań. Może również połączyć uczniów w grupy mieszane - wówczas mogą oni wykonywać różne zadania w ramach jednego zespołu, wspólnie integrując różnorodne działania, współpracując, ucząc się nawzajem, osiągając wspólny sukces. Praca w grupach jest sposobem wspomagania ucznia zarówno przez nauczyciela, jak i kolegów z klasy. Następuje wówczas równoczesna inspiracja wszystkich uczniów w klasie i rozwijanie ich umiejętności społecznych.

Inną wartą uwagi w edukacji wczesnoszkolnej jest metoda pracy projektem⁸, w której założeniu różnorodność i możliwości uczniów mogą być pod kierunkiem nauczyciela ciekawie i konstruktywnie wykorzystane. Dobry projekt uczniowski to taki, który pogłębia szkolną edukację i jest powiązany z programem, a zarazem odpowiada zainteresowaniom uczniów i wiąże sensowną działalność

⁶ Jolanta Rafał-Łuniewska, *Aspekt wychowania w szkole i jego znaczenie*, publikacja na stronie: www.wychowanie.pl/artykuly.php?id_artykułu=319&on=sub4

⁷ Jo-Anne Reid, Peter Forrestal, Jonathan Cook *Uczenie się w małych grupach w klasie* WSiP Warszawa 1996

⁸ H. Helm, I.G. Katz, *Mali Badacze – metoda projektu w edukacji elementarnej*, Warszawa 2003.

praktyczną z pracą umysłową. Projekt powinien być jak najbardziej samodzielną pracą uczniów nad zadanym tematem/problemem, a rolą nauczyciela jest inspirowanie uczniów i reagowanie, gdy spada motywacja czy pojawiają się konflikty w zespole. Praca projektem wykształca wiele umiejętności społecznych u uczniów, np. uczy odpowiedzialności za zadanie, uczy określania celów, planowania, ale przede wszystkim współpracy.

Nauczyciele biorą również pod uwagę różnorodność uczniów podczas prowadzenia lekcji metodami aktywizującymi⁹, dzięki nim zwiększa się skuteczność nauczania, wyzwala ciekawość oraz efektywną pracę i zaangażowanie uczniów. Poprzez pracę tymi metodami korzyści uzyskują wszyscy uczniowie w zespole klasowym. Uczniowie zdolniejsi mogą np. udzielać pomocy w zrozumieniu tematu uczniom mającym trudności w uczeniu się, a ci dzięki takiej współpracy mogą pokazać innego rodzaju uzdolnienia, np. społeczne czy artystyczne. Stosowanie tych metod przez nauczyciela daje większą możliwość każdemu uczniowi do wykazania się i zaistnienia w szkole. Metody te kształtują właściwe stosunki międzyludzkie, zrozumienie, tolerancję, ale przede wszystkim umiejętność współdziałania, czyli podstawową umiejętność społeczną, w jaką winien być wyposażany uczeń¹⁰. Należy tu także nadmienić, że nie istnieje jedna uniwersalna metoda nauczania, a każda niesie określone możliwości, jak i ograniczenia. Kunszt pracy nauczyciela polega m.in. na tym, aby mieć świadomość właściwego ich zastosowania. Na przykład poprzez „tok poszukujący”, mamy możliwość - w przeciwieństwie do stosowania „toku podającego” - zwiększyć aktywny udział uczniów w zdobywaniu wiedzy i wykorzystać różnorodność zespołu klasowego w tym poszukiwaniu. Ma to szczególne znaczenie dla ucznia sześciolatniego w szkole, gdzie „tok poszukujący” można realizować poprzez elementy zabawy.

III. Różnicowanie nauczania a uzdolnienia ucznia

Zastosowanie przez nauczycieli nauczania zróżnicowanego w edukacji wczesnoszkolnej z całą pewnością optymalizuje proces kształcenia. Niestosowanie go natomiast bądź stosowanie w ograniczonym wymiarze wiąże się ze słabym rozpoznawaniem indywidualnych możliwości ucznia, a więc i jego uzdolnień. Konsekwencją takiego stanu rzeczy może być zaprzepaszczanie szans na sukces „przyszłego Einsteina” i pozostawianie wielu uczniów bez szans na odnoszenie sukcesów w innej niż intelektualna dziedzinie. Zapomina się najczęściej o tych, którzy posiadają uzdolnienia społeczne, artystyczne, sportowe, techniczne czy językowe. Myślenie, że geniusz obroni się sam, jest myśleniem błędnym. W praktyce szkolnej można zaobserwować wiele sytuacji, w których bardzo zdolne dziecko traci zupełnie motywację do nauki, ma słabe oceny, czasem nawet problemy z otrzymaniem promocji z niektórych przedmiotów. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest z pewnością wiele, warto zatem

⁹ Jadwiga Krzyżewska, **Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej**, Suwałki 1998

¹⁰ Por. Richard I. Arends, **Uczymy się nauczać** WSiP Warszawa 2002

przyjrzeć się niektórym z nich. Na przykład dziecko o wysokim potencjale intelektualnym często nudzi się w szkole, ponieważ treści przekazywane całej klasie są dla niego zbyt proste i oczywiste. Możliwości uniknięcia tego typu sytuacji jest kilka:

- dzieciom przedszkolnym można przyspieszyć obowiązek szkolny,
- starszym, zaproponować promocję śródroczną do klasy programowo wyższej,
- najlepszym jednak rozwiązaniem byłby indywidualny program nauczania, tj. szersze rozwijanie treści programowych z tych przedmiotów, w których dziecko przejawia ponadprzeciętne osiągnięcia (indywidualny tok nauczania).

Należałoby również pamiętać, że starając się tworzyć sprzyjające warunki dzieciom uzdolnionym, nie można zapominać o wspieraniu ich rozwoju emocjonalnego i społecznego. Często zdarza się, że wybitny poziom rozwoju intelektualnego nie idzie w parze z rozwojem emocjonalnym i społecznym. W sytuacjach, kiedy dziecko nie radzi sobie ze swymi emocjami, nie potrafi nawiązać prawidłowych kontaktów z rówieśnikami, jest izolowane przez kolegów i etykietowane jako „kujon”, pomoc nauczyciela jest absolutnie niezbędna. W przeciwnym razie zaczyna działać zasada wyrównywania - uczeń ponadprzeciętny będzie starał się nie ujawniać swoich rzeczywistych możliwości w obawie przed odrzuceniem przez kolegów. Zdarza się również, że uczeń uzdolniony, zaczyna przejawiać specyficzne trudności w nauce. Nie da się zaprzeczyć, iż do poradni psychologiczno-pedagogicznych trafiają zdolni uczniowie, którzy mają ogromne problemy z opanowaniem techniki czytania lub umiejętnością poprawnego pisania i wymaga to głębszej diagnozy pod kątem dysleksji.

Dysleksja w znacznym stopniu może wpływać na obiektywną ocenę osiągnięć szkolnych ucznia przez nauczyciela i niejednokrotnie zdolni dyslektycy spotykają się z zupełnym brakiem zrozumienia ze strony nauczycieli.

Niestety ten brak zrozumienia bardzo demotywuje uczniów. Dlatego ważna jest w tej kwestii refleksja nauczyciela nad swoją postawą. Tylko postawa rozumiejącego i życzliwego nauczyciela, wierzącego w możliwości swego ucznia, motywuje go do nauki, przyczynia się do jego znacznych postępów i sukcesów. Niezwykle ważne jest zagadnienie motywacji do uczenia się i można wyróżnić różne rodzaje motywacji. Nauczyciel powinien mieć jednak świadomość, że ci uczniowie, którzy odnoszą sukcesy, kierują się motywacją zazwyczaj wewnętrzną - chcą najpierw zaspokoić swoją ciekawość poznawczą. Ciekawość poznawcza, w odróżnieniu od innych motywów sprzyjających uczeniu się, ma jedną wyjątkową zaletę: wszystkie pozostałe motywy, jeśli przekroczą punkt optymalny, powodują dezorganizację działania. Ciekawość poznawcza nigdy nie przekracza punktu optymalnego, więc uczeń, który kieruje się takim motywem, praktycznie nigdy swojego działania nie dezorganizuje. Uczniowie, którym zależy tylko na dobrych stopniach, czują się zagrożeni, gdy ich

wiedza jest sprawdzana. Przeżywają stany lękowe, ponieważ obawiają się złych ocen. Dlatego tak istotnym elementem procesu nauczania w edukacji wczesnoszkolnej jest **ocenianie opisowe**.

Dobrze sformułowana ocena opisowa:

- opiera się na kryteriach jasno określonych, znanych uczniowi i rodzicom, wynikających ze szkolnego systemu oceniania;
- uwzględnia indywidualne możliwości ucznia;
- koncentruje się na opisie mocnych stron ucznia oraz wiedzy i umiejętnościach przez niego opanowanych;
- bierze pod uwagę jakość wysiłku włożonego w wykonanie zadania;
- opisuje napotymane trudności oraz wskazuje sposoby ich pokonywania.
- jest napisana językiem zrozumiałym dla rodzica.

Pamiętać należy, że **ocenianie jest procesem dynamicznym**. Wymaga od nauczyciela umiejętności obserwacji dziecka w różnorodnych sytuacjach, wiedzy na temat jego indywidualnych możliwości, zachowań, zainteresowań i specyfiki rozwoju. Zaletą oceny opartej na codziennej obserwacji ucznia jest między innymi możliwość szybkiego dostrzeżenia ewentualnych dysharmonii rozwojowych. Dzięki wczesnemu wykryciu dysfunkcji w porę można zapobiec niepowodzeniom szkolnym. Wincenty Okoń zwraca na to uwagę, pisząc: *Współczesna dydaktyka wyżej ceni sprawdzanie, które przenika wszystkie momenty procesu kształcenia, od sprawdzania pojawiającego się pod koniec tego procesu. (...) przyjście z pomocą w porę jest więcej warte od zbyt późnego zorientowania się w ewentualnych brakach i błędach, których obecność mogła zdeorganizować cały proces uczenia się*¹¹.

Prowadzenie przez nauczycieli arkuszy obserwacji ucznia i stosowanie różnorodnych metod sprawdzających (np. tworzenie indywidualnych kart pracy, zadań sprawdzających, testów, gromadzenie wytworów dziecka, stawianie zadań problemowych do opracowania w grupie) daje możliwość całościowego spojrzenia na postępy ucznia i pomaga w przygotowaniu oceny semestralnej i rocznej. Ocenę tę (co semestr) można także opracowywać według wcześniej przygotowanego arkusza danych, który uwzględniałby informacje na temat funkcjonowania dziecka w zakresie wszystkich sfer rozwoju. Tak przygotowany arkusz z danymi mógłby posłużyć nauczycielowi za punkt wyjścia do sformułowania oceny opisowej.

Ocenianie przyczynia się do wszechstronnego rozwoju zarówno ucznia, jak i...nauczyciela. Dlatego też warto pamiętać, aby było przede wszystkim ocenianiem refleksyjnym.

Z pewnością każdy uczeń chce osiągać sukcesy, lecz należy pamiętać, że szczególnie ważne jest osiągnięcie sukcesów w nauce przez dzieci młodsze z klas I-III szkoły podstawowej, jednak z drugiej

¹¹ W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1998

strony opanowanie nadrzędnych na tym etapie edukacyjnym umiejętności czytania, pisania i liczenia wcale nie jest takie łatwe. Dlatego o sukcesy na tym etapie o wiele trudniej niż na innych etapach edukacji, niemniej umiejętności te stanowią podstawę do dalszej nauki.

 Brak sukcesów, szczególnie na I etapie edukacyjnym i nierozpoznane specyficzne trudności w nauce mogą spowodować spadek motywacji do nauki, utratę wiary we własne siły i możliwości, lęk przed niepowodzeniem, poczucie bezradności. Mogą też zaburzyć zupełnie funkcjonowanie ucznia i rzutować niekorzystnie na rozwój jego dalszej kariery szkolnej.

Tylko nielicznym uczniom udaje się pokonywać trudności i udowodnić swoją prawdziwą wartość dzięki silnej osobowości, wsparciu rodziców lub wspomaganiu ucznia przez uwrażliwionych na problem nauczycieli.

Dlatego tak istotne staje się, wynikające z wprowadzonej od 01.09.2009 r. nowej podstawy programowej dla wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, dokonywanie diagnozy specjalnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych dziecka. W nowej podstawie programowej opisano i nadano duże znaczenie prowadzonej przez nauczycieli obserwacji pedagogicznej. Obserwacja prowadzona jest na etapie edukacji przedszkolnej (diagnoza przedszkolna), zakończona analizą i oceną gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole. W klasach I – III szkoły podstawowej wskazano natomiast działania pedagogiczne służące rozpoznaniu ryzyka wystąpienia specyficznych trudności w uczeniu się, co ma ogromne znaczenie dla dalszej pracy z uczniem i objęcia go właściwym indywidualnym wsparciem psychologiczno-pedagogicznym. Aby ułatwić proces wprowadzania nowej podstawy programowej do szkół podstawowych, Ministerstwo Edukacji Narodowej przygotowało również projekt pn. "Indywidualizacja procesu nauczania i wychowania uczniów klas I-III szkół podstawowych" i wraz z Ministerstwem Rozwoju Regionalnego uwzględniono realizację przedmiotowego projektu w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytet IX Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach, Poddziałanie 9.1.2. Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów z grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszania różnic w jakości usług edukacyjnych. Celem tego projektu było przygotowanie szkół podstawowych do realizacji nowej podstawy programowej, ze szczególnym uwzględnieniem indywidualnych potrzeb ucznia. Projekt jest realizowany w trybie systemowym i skierowany jest do organów prowadzących szkoły podstawowe, zapewniając wsparcie dla działań szkoły na pierwszym, tak ważnym w dalszej edukacji uczniów, etapie szkolnym. Wypracowana w ramach projektu indywidualizacja pracy

z uczniem w ramach obowiązkowych i dodatkowych zajęć edukacyjno-wychowawczych ma być stałym elementem nowej jakości procesu kształcenia i wychowania)¹².

 Nowa jakość szkoły to jej otwartość na tworzenie warunków do osiągania sukcesów uczniom z różnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym uzdolnionych, choć uzdolnienia te nie muszą koniecznie dotyczyć uzdolnień intelektualnych, ale także uzdolnień innego rodzaju.

Ważne jest kiedy szkoła postrzega sukces ucznia nie tylko przez pryzmat odznaki wzorowego ucznia. Osiągnięcia w innych dziedzinach bowiem także mogą być sukcesem. Warto pamiętać, iż odnoszenie sukcesów pozwala na lepsze funkcjonowanie dziecka w roli ucznia, poprawę samooceny, zwiększenie motywacji do pracy, twórcze rozwijanie zainteresowań, a w przyszłości trafny wybór swego miejsca w świecie ludzi dorosłych.

Podkreślić należy również, że wpływ na odnoszenie sukcesów przez dzieci ma przede wszystkim dobra edukacja, a jej rozwój można wspomagać zawsze i wszędzie. Dlatego dorośli, odpowiedzialni za kształtowanie dziecka powinien wiedzieć, że „dobra edukacja nie może ograniczać się do nauki w szkole (...) Wszystkie przestrzenie, instytucje, kręgi społeczne, w których pojawiają się dzieci, powinny uwzględniać ich perspektywę, traktować ich jako obywateli. Oznacza to, że w swoich działaniach powinny wychodzić od potrzeb dzieci, traktować je podmiotowo.(...) Uważność zakłada również umiejętność słuchania i obserwowania dzieci, diagnozowania ich predyspozycji i deficytów przez edukatorów oraz elastyczne reagowanie i dopasowywanie się do ich możliwości. Dzieci i ich rodzice powinni wiedzieć, w czym są dobrzy - nie tylko w nauce, lecz także w różnych dziedzinach życia – i na czym mogą budować swoją przyszłość. Edukacja powinna być selektywnym wspieraniem dążeń.”)¹³ Tylko wtedy, kiedy edukację dziecka pojmujemy szeroko, można zrozumieć, jak ważne i odpowiedzialne zadanie spoczywa nie tylko na nauczycielach, ale i na rodzicach, przedstawicielach organizacji społecznych, środowiskach naukowych, władzach lokalnych i państwowych. Choć należy zwrócić uwagę, że nade wszystko, również w edukacji poza szkołą, indywidualne potrzeby dziecka i jego podmiotowe traktowanie są najistotniejsze.

IV. Jak indywidualizować nauczanie w zespole klasowym? - wskazania metodyczne

Reforma oświaty wprowadziła do polskich szkół istotne zmiany, między innymi obniżenie wieku rozpoczęcia edukacji szkolnej. Wiąże się z tym konieczność opracowania nowych podręczników i programów dostosowanych do potrzeb i możliwości ucznia sześciolatniego oraz – w przejściowym okresie wdrażania reformy – zapewnienia optymalnego poziomu nauczania dzieciom siedmioletnim jako uczniom klasy pierwszej.

¹² Projekt MEN, *Indywidualizacja procesu nauczania i wychowania uczniów klas I-III szkół podstawowych* - dostępny na stronie: www.men.gov.pl

¹³ Raport pod redakcją Anny Gیزی, *Edukacja małych dzieci. Standardy, bariery, szanse*, Fundacja Rozwoju Dzieci im. J.A. Komeńskiego, Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności, Warszawa 2010

Jak napisali twórcy nowej podstawy programowej: *Kształcenie ogólne w szkole podstawowej tworzy fundament wykształcenia – szkoła łagodnie wprowadza uczniów w świat wiedzy, dbając o ich harmonijny rozwój*¹⁴.

Dlatego organizacja warsztatu pracy nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej warto aby uwzględniała indywidualne potrzeby i tempo rozwoju zarówno sześć-, jak i siedmiolatków.

Realizację indywidualnego podejścia do potrzeb edukacyjnych ucznia może usprawnić kilka podstawowych wskazań do indywidualizacji oddziaływań w zróżnicowanym zespole klasowym. Pod opisem każdego ze wskazań znajdują się kwestie do rozważenia dla nauczyciela w postaci pytań, na które warto, aby nauczyciel sobie odpowiedział. Odpowiedzi mogą okazać się kluczowe w odniesieniu do stosowania w szkole indywidualizacji nauczania w szerszym zakresie oraz w ramach autorefleksji nad umiejętnościami nauczyciela ważnymi w realizacji tej zasady ortodydaktyki w procesie kształcenia. **Autorefleksja nauczyciela w tym obszarze może być pierwszym krokiem w kierunku potencjalnej zmiany.**

WSKAZANIA METODYCZNE ► ► ►

IV.1. Otwartość nauczyciela na rzeczywiste poznanie ucznia, efektywna obserwacja

Początek nauki w szkole to ważny moment dla każdego dziecka. Będzie musiało dostosować się do nowej sytuacji, norm i zasad panujących w klasie i w szkole, odnaleźć swoje miejsce w grupie. Z pomocą czujnego i przyjaznego nauczyciela każde dziecko może stać się uczniem w pełni wykorzystującym swoje uzdolnienia i możliwości. Dlatego kluczowa staje się **ważna obserwacja** dziecka w różnych sytuacjach szkolnych. Przed każdym dzieckiem rozpoczynającym edukację stoją nowe zadania, a jego sukces zależy w dużej mierze od wcześniejszego przygotowania do ich podjęcia. Ogromną rolę odgrywają również pierwsze doświadczenia w szkole. Dlatego należy każde dziecko dokładnie poznać i dostarczyć mu takich doświadczeń, aby uczestniczenie w nich motywowało je do dalszej pracy oraz rozbudzało coraz większą ciekawość świata.

W obszarze indywidualizacji nauczania za niezbędną uznaje się **otwartość nauczyciela na poznanie każdego ucznia w klasie**. Poznanie uczniów czyli rozpoznanie ich zainteresowań, uzdolnień, trudności w uczeniu się, a także określenie innych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych nabiera podstawowego znaczenia. Niełatwo jest poznać drugiego człowieka. Zwykle jest to długi proces związany z osławianiem się z jego zachowaniem, sposobem myślenia, obserwowaniem reakcji, uważnym słuchaniem tego co mówi i porównywaniem z tym co robi,

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008r w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach (Dz. U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17)

zainteresowaniem się jego pasjami, wewnętrznymi konfliktami, wspomnieniami, marzeniami, hierarchią wartości, po prostu częstym z nim przebywaniem. Jak poznać swoich uczniów? Poznanie zawsze rodzi wiele pytań. Ważne staje się - czy nauczyciel sobie zadaje pytania? - czy widzi to, co powinien zobaczyć zarówno w odniesieniu do klasy jak i do siebie? A jak jest z tobą, nauczycielu? Czy odkrywanie, w poznawaniu uczniów, wciąż czegoś nowego jest dla ciebie czymś konstruktywnym, czy wręcz przeciwnie? Czy w sobie też odkrywasz stale coś nowego? Czyż ludzkie istnienie nie jest ciągłą zmianą i poszukiwaniem siebie? Każdy z twoich uczniów bez wątpienia jest już kimś, tak jak i ty kimś jesteś. Warto więc odkrywać, pytać, poznawać, a przy tym traktować z szacunkiem. Zaczynij już od pierwszej lekcji, a potem nie ustawaj w życzliwym zwiększaniu wiedzy o swoich uczniach, wtedy nawiążesz z nimi autentyczną relację. Oni ciebie także będą chcieli poznawać i pozwól im na to, niech wasze relacje będą wzajemnym inspirowaniem się do osiągania wciąż nowych celów. Jeśli masz kilkudziesięciu lub więcej uczniów, na początku może ci być trudno zapamiętać ich imiona, nazwiska i zainteresowania. Możesz założyć specjalny zeszyt, w którym obok nazwiska będziesz zapisywał ważne informacje ich dotyczące. Na pierwszej lekcji przedstaw się, powiedz -ile masz lat, zapisz na tablicy swoje imię i nazwisko, a potem opowiedz uczniom coś o sobie. Co robiłeś do tej pory? -jakie skończyłeś studia? - czym się interesujesz i co lubisz robić? Takie szersze przedstawienie się jest bardzo ważne. Potem poproś uczniów, by zrobili to samo. Powiedz, że jesteś ich ciekawy, że chcesz ich naprawdę poznać. Powiedz, że chciałbyś, aby wasze relacje były oparte na wzajemnym szacunku, a ponieważ będziesz uczył wielu uczniów, postanowiłeś sobie notować to, co jest dla nich ważne, aby nic nie umknęło twojej uwadze. Na koniec lekcji zaproponuj zasady, które chciałbyś aby obowiązywały na waszych zajęciach. Znając główne zainteresowania i ulubione zajęcia swoich uczniów wiesz już bardzo dużo. Możesz brać tę wiedzę pod uwagę planując lekcje. Teraz wiedzę o ich specyfice, indywidualności, temperamencie, cechach charakteru, samoocenie, zdolnościach, sytuacjach domowych będziesz zdobywał na podstawie obserwacji - tego co zobaczysz na lekcjach, a także na przerwach, podczas rozmów z nimi, jak również słuchając nauczycieli, którzy pracują w twojej szkole dłużej. I w odniesieniu do twojej wiedzy i doświadczeń określał potrzeby edukacyjne oraz ewentualną konieczność zastosowania indywidualizacji. Rzetelne rozpoznanie potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów czyli efektywna obserwacja jest konieczna, aby rzeczywiście wesprzeć ich we wszechstronnym rozwoju. Pozwala to na pokazanie uczniom, jak ich cele mieszczą się w obrębie celów nauczania przewidzianych dla całej klasy. Wiedza ta pomaga też nauczycielowi budować strukturę klasowych zajęć, tak aby każdy uczeń miał możliwość realizacji własnych celów i zapewnione poczucie sukcesu, ale także umiał współpracować i działać zespołowo. Ważne jest, aby

nauczyciel chcąc zapewnić optymalne warunki uczenia się każdemu uczniowi posiadał również wiedzę o trudnościach, z jakimi może się spotkać w pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami

edukacyjnymi.

Dotyczy to specyfiki różnych dysfunkcji i dysharmonii oraz dostosowania odpowiedniej metodyki nauczania. W zależności od tego z jakimi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi uczeń trafi do zespołu klasowego, wymaga to od nauczyciela poszerzenia wiedzy o specyfice pracy z takim uczniem. Natomiast, aby zyskać praktyczną umiejętność doboru odpowiedniej metodyki nauczania nauczyciel może nawiązywać współpracę z pedagogami specjalnymi ze szkół integracyjnych czy specjalnych, metodykami kształcenia integracyjnego czy specjalnego lub specjalistami zarówno zatrudnionymi w danej szkole jak i z poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Potrzeby edukacyjne ucznia nauczyciel może identyfikować nie tylko poprzez obserwację, ale również analizę dokumentacji, rozmowy z rodzicami i konsultacje między nauczycielami uczącymi w danej klasie, a także specjalistami. Jeżeli stwierdzi, że uczeń tego wymaga informuje dyrektora szkoły o konieczności objęcia ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną. Wskazane jest rozpoznawanie specyfiki funkcjonowania danego ucznia. Nauczyciel poznając jego trudności, jak również mocne strony może wyznaczyć najbardziej optymalny dla ucznia kierunek oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych oraz wspierających, a więc odnoszący się do zróżnicowania nauczania czyli respektowania zasady indywidualizacji. Należy pamiętać, że dopiero możliwie pełna wiedza o każdym uczniu jest niezbędnym warunkiem trafnych i skutecznych czynności nauczyciela. Należy pamiętać, iż oddziaływania dydaktyczne i wychowawcze nauczyciela stają się konstruktywne dopiero wówczas, kiedy wszelkie formy indywidualizacji nauczania w szkole bazują na rozpoznawaniu i wykorzystywaniu potencjału dziecka do pokonywania jego deficytów. Istotne staje się, aby nauczyciel wypracował odpowiednią optykę postrzegania ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, czyli patrzył na tego ucznia przez pryzmat jego mocnych stron, potencjału, a nie jego dysfunkcji czy trudności. Skupianie się jedynie na trudnościach ucznia naznacza go i w jakimś sensie dyskryminuje, co w procesie kształcenia jest zjawiskiem negatywnie wpływającym na dziecko.

Kwestie do rozważenia dla nauczyciela:

- jak wygląda moja otwartość na poznawanie uczniów?
- co w kwestii lepszego poznania uczniów mógłbym zrobić, jak planować i usprawniać obserwację uczniów w kontekście zastosowania indywidualizacji?
- czy dostrzegam walor pełniejszego poznawania ucznia w zespołowej formule pracy nauczycieli i jego wpływ na szersze zastosowanie indywidualizacji nauczania?

IV.2. Przygotowanie w danej klasie środowiska społecznego do przyjęcia czy funkcjonowania ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Dla powodzenia procesu edukacyjnego ważne jest zapewnienie odpowiednich warunków wzrastania, szczególnie dla ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Może to znacznie usprawnić nauczycielowi indywidualizację oddziaływań. Warto tu zwrócić uwagę, iż integracja społeczna dotyczy nie tylko osób chorych, z niepełnosprawnością czy zależnych od innych. Integracja społeczna dotyczy każdego członka danej społeczności. Chodzi o to, aby każdy, w tym przypadku uczeń w klasie, czuł się w niej dobrze. Dlatego dzięki odpowiednim rozmowom i zabiegom wychowawczym nauczyciela to przede wszystkim uczniowie powinni rozumieć sytuację swoich kolegów, poznać odmienność ich zachowań i trudności w poznawaniu świata. Dobrze też, kiedy uczniowie otrzymują od nauczyciela czy specjalisty wskazówki o tym, jak reagować w konkretnych sytuacjach, np. w obliczu trudnych zachowań swoich kolegów. Wskazaniem byłoby, aby nauczyciel przykładął dużą wagę do jakości wzajemnych relacji uczniów. Warto, aby te relacje kształtowały się w atmosferze akceptacji, zrozumienia, radości i poczucia własnego rozwoju doświadczanego przez wszystkich uczestników procesu edukacji, dlatego:

- uważnie obserwujemy wzajemne stosunki i zachowania między dziećmi, może tu nie wystarczyć tylko obserwacja, przydatne mogą być inne techniki badań, za pomocą których uzyskujemy cenne informacje od dzieci, polecić tu można znane techniki socjometryczne, np.:
 - „Plebiscyt życzliwości i niechęci” służący do poznania wzajemnych stosunków między dziećmi w grupie czy zespole klasowym, w tym stopnia akceptacji danego dziecka przez członków grupy czy klasy,
 - „Test wyboru” J. L. Moreno służący do ustalenia rozkładu pozycji społecznych członków grupy/klasy, w tym pozycji społecznej konkretnego dziecka,
 - Test „Zgadnij kto?” służy do ustalenia, którym dzieciom członkowie grupy najczęściej przypisują podane przez nas pozytywne i negatywne cechy. Dzięki temu możemy dowiedzieć się jakie cechy są przypisywane poszczególnym dzieciom.
- wyjaśniamy w przystępnej formie dzieciom zdrowym, sprawnym przyczyny obniżonej sprawności dzieci z dysfunkcją czy niepełnosprawnością. Informujemy je o pewnych trudnościach tych dzieci i potrzebnej im pomocy oraz w jakich sytuacjach i w jaki sposób możemy im tej pomocy udzielać. Róbmy to w naturalny sposób, najlepiej w realnych sytuacjach, w których dziecko potrzebuje pomocy. Inicjując rozmowy z dziećmi na ten temat możemy niekiedy włączyć w nie dziecko z dysfunkcją, by powiedziało swoim rówieśnikom – z czym zupełnie dobrze sobie radzi, a w których sytuacjach ma trudności i potrzebuje pomocy ze strony innych osób? Kiedy może mieć bardzo złe samopoczucie i jak się ono przejawia? Jakie odczucia i zachowania mogą u niego wystąpić przed lub po ataku chorobowym (np.

w padaczkę, astmę)? Traktujemy trudności dziecka i zaburzenia samopoczucia jako zjawiska naturalne, które towarzyszą chorobie czy niepełnosprawności;

- informujemy dzieci sprawne o wszystkich czynnikach i sytuacjach, przed którymi powinno być chronione dziecko z dysfunkcją. Uwrażliwiamy dzieci zdrowe na potrzeby i przeżycia związane z innością czy niepełnosprawnością ich rówieśników. Uczymy je wyrozumiałości (ale nie litości) dla nich, rozwijamy u nich zdolność do syntonii i empatii oraz prospołecznych zachowań. Uczulamy je na to, by udzielały pomocy niepełnosprawnym rówieśnikom tylko wtedy, gdy pomoc ta jest im niezbędna. Kształtujemy u dzieci przekonanie, że ich pomoc jest naturalnym świadczeniem a nie uciążliwym obowiązkiem czy jałmużną.
- bardzo dbamy o to, by dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z niepełnosprawnością były w stałym kontakcie ze sprawnymi i miały jak najwięcej okazji do podejmowania wspólnych działań i czynności. Inicjujemy takie sytuacje wychowawcze i dydaktyczne, w których dzieci współdziałają, są partnerami współprzeżywającymi pokonywanie trudności, wypełnianie zadań i osiąganie sukcesów. Taktownie zachęcamy dzieci sprawne do włączania dzieci z dysfunkcją w ich koleżeńskie grupy, łączenia się z nimi w pary, siadania obok nich, przyznawania im ról i znaczącego miejsca w zabawie czy zajęciu.
- prowadźmy przy różnych okazjach rozmowy z rodzicami wyjaśniające im potrzebę rozwijania poprawnych kontaktów i więzi koleżeńskich pomiędzy dziećmi, wskazując wartość tych więzi dla jednych i drugich. W czasie spotkań z całą grupą rodziców unikajmy eksponowania trudności sprawianych przez dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, a raczej pokazujemy ich postępy. Rozwijamy u rodziców przeświadczenie, że wszystkie dzieci są nasze, o wszystkie musimy dbać i starać się wspierać ich rozwój i naukę.

Kwestie do rozważenia dla nauczyciela:

- czy przykładam wagę do jakości relacji między moimi uczniami i w jaki sposób badam jakość tych relacji?
- jak wygląda integracja społeczna uczniów w mojej klasie, co mogę w tej sprawie zrobić?
- czy i w jaki sposób angażuję do współpracy rodziców, w jakim stopniu potrafię ich społecznie integrować w obrębie zespołu klasowego?

IV.3. Kompetencje organizacyjne nauczyciela

Stosowanie indywidualizacji nauczania w zróżnicowanym zespole klasowym wymaga od nauczyciela przede wszystkim kompetencji organizacyjnych. Polegają one na:

- systematycznej refleksji nad własną pracą, czyli bycie nauczycielem posiadającym umiejętność ciągłego odwoływania się do zbieranych doświadczeń i konfrontowania ich z wiedzą teoretyczną;
- umiejętności negocjacji z innymi nauczycielami, rodzicami i specjalistami w celu wypracowania postawy poszukującej jak najlepszych rozwiązań metodycznych w odniesieniu do ucznia wymagającego indywidualizacji w nauczaniu;
- konstruowaniu programu wychowawczo-integracyjnego w odniesieniu do specyfiki, zainteresowań i uzdolnień dzieci w danym zespole klasowym;
- integrowaniu wielu różnych elementów programu nauczania;
- elastycznym podejściu do podziału środków dydaktycznych, czasu i uwagi między dziećmi;
- umiejętności dostosowania się do specyfiki pojedynczego zdarzenia czy ucznia,
- zachowaniu równowagi pomiędzy konsekwencją przestrzegania ustalonych norm i reguł a wprowadzaniem swobodniejszego typu relacji w stosunkach z dziećmi,
- elastyczności pomiędzy koncentracją na grupie dzieci a koncentracją na pojedynczym dziecku ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,
- równoczesnej koncentracji na rozwoju umysłowym dziecka jak i rozwijanie jego społecznych umiejętności,
- włączaniu rodziców do współpracy poprzez odchodzenie od stereotypowych form do bardziej nowatorskich integrujących społecznie wszystkich rodziców,
- gotowości wprowadzania kreatywnych pomysłów, metod i form angażujących i integrujących zróżnicowaną klasę.

Kwestie do rozważenia dla nauczyciela:

- które z powyższych kompetencji posiadam, a których nie, co mogę zrobić, aby kompetencje organizacyjne niezbędne w indywidualizacji nauczania nabywać i doskonalić?
- zapytaj zaufanego kolegi z pracy, co myśli na temat twoich kompetencji organizacyjnych np. po obserwacji twojej lekcji w ramach lekcji koleżeńskiej?
- na ile jestem gotów weryfikować swoje kompetencje organizacyjne podczas np. spotkań superwizyjnych?

IV.4. Wypracowanie nowego stylu pracy przez nauczyciela

W refleksji nauczyciela nad zastosowaniem indywidualizacji w nauczaniu nie może zabraknąć decyzji dotyczących wypracowania przez niego nowego stylu pracy w zróżnicowanym zespole klasowym, dzięki któremu realizacja celów kształcenia i wychowania staje się bardziej realna, a ponadto wpływa na podniesienie jakości pracy szkoły. Biorąc pod uwagę kierunek zmian w oświacie - od nauczania

integracyjnego do nauczania włączającego - jest jak najbardziej godny polecenia styl pracy nauczyciela zgodny z zasadami edukacji włączającej)¹⁵, gdzie organizacja nauczania polega na tym, że:

- plan nauczania tworzony jest z myślą o wszystkich uczniach,
- lekcje zachęcają uczniów do rzeczywistego uczestnictwa w nich,
- lekcje uczą rozumieć różnorodność,
- uczniowie biorą świadomy i aktywny udział w procesie nauczania,
- uczniowie współpracują ze sobą podczas nauki,
- sposób oceniania (np. ocenianie kształtujące) wspomaga uczniów w dążeniu do sukcesów w nauce,
- źródłem porządku i spokoju w klasie jest wzajemny szacunek, jakim darzą się uczniowie i nauczyciele,- nauczyciele wykazują otwartość na współpracę/lekcje koleżeńskie/: planują lekcje, przeprowadzają je i dokonują analizy lekcji w odniesieniu do realizacji celów i metodyki nauczania, a także w odniesieniu do samoświadomości nauczyciela (np. metodą superwizji),
- nauczyciele są odpowiedzialni za wspieranie w nauce wszystkich uczniów w klasie i zachęcanie ich do uczestnictwa w zajęciach lekcyjnych,
- pedagodzy i inni specjaliści wspierają nauczycieli w diagnozowaniu potrzeb edukacyjnych uczniów i ich oddziaływaniach dydaktycznych i wychowawczych,
- zróżnicowana praca domowa wspomaga proces nauczania wszystkich uczniów w klasie,
- wszyscy uczniowie biorą udział w zajęciach poza klasą, np. wspólne wyjścia,
- nauczyciele mają wiedzę i stale ją poszerzają nt. dostępnych środków i metod wspomagających nauczanie różnorodnego zespołu klasowego.

Kwestie do rozważenia dla nauczyciela:

- jak wygląda mój styl nauczania, czy wymaga zmian w kontekście indywidualizacji nauczania?
- które z punktów nowego stylu nauczania zgodnych z zasadami edukacji włączającej już realizuję, a nad którymi muszę popracować?- jak oceniam moją umiejętność współpracy i czerpania z wiedzy specjalistów w odniesieniu do ucznia ze SPE i na ile wpływa to na mój styl nauczania?

IV.5. Gruntowna analiza podstawy programowej i jej adaptacja do indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia poprzez dostosowanie programu nauczania

Ważnym elementem indywidualizacji w nauczaniu jest umiejętność gruntownej analizy podstawy programowej i adaptacja podstawy programowej do indywidualnych możliwości ucznia, wybór odpowiedniego programu nauczania lub jego dostosowanie, a także zapewnienie określonych

¹⁵ Por. Peter Mittler – *Working Towards Inclusive Education. Social Contexts*, Wyd. Taylor & Francis Group 2000

warunków do opanowania podstawowych wiadomości i umiejętności szkolnych, przewidzianych dla danego etapu edukacyjnego. Cenne wydają się poszukiwania nauczyciela takich sposobów, które pomogą w nauce wszystkim dzieciom, będącym uczniami danej klasy. Każdy nauczyciel ma prawo wyboru programu nauczania, dostosowania go, wyboru szczególnych metod, form pracy i środków dydaktycznych, kierując się przede wszystkim ich skutecznością.

W dostosowywaniu wymagań edukacyjnych (programowych) nauczyciel bierze pod uwagę trzy wymiary treści nauczania: cele nauczania, materiał nauczania i wymagania programowe.

Cele nauczania opisują zamierzone właściwości ucznia (mają charakter „uczniowski”- wiązą każdą opanowaną czynność z pewną ogólną zmianą w uczniu).

Materiał nauczania stanowi uporządkowaną informację rzeczową („aspekt informacyjny”, nie jest to jedynie zbiór różnych elementów, ale określona struktura, w której pewne elementy są podstawowe ze względu na wagę powiązań z innymi elementami).

Wymagania programowe są wykazem niezbędnych osiągnięć ucznia (mają układ hierarchiczny i możemy je określić jako „nauczycielski”- konieczne, podstawowe, rozszerzające, dopełniające.

Należy pamiętać, aby modyfikowany czy dostosowywany do możliwości i edukacyjnych potrzeb ucznia program zawierał:

- Szczegółowe cele edukacji- kształcenia i wychowania.

Co chcemy osiągnąć?)

- Materiał nauczania (treści nauczania).

(Czego będą uczyli się uczniowie?)

- Procedury osiągania szczegółowych celów edukacyjnych.

(Jak chcemy osiągnąć założone cele?)

- Opis założonych osiągnięć uczniów – wymagania.

(Co uczniowie będą potrafili po zrealizowaniu programu?)

- Metody oceny z uwzględnieniem standardów wymagań.

(W jaki sposób sprawdzamy i oceniamy wiadomości i umiejętności uczniów?)

- Założenia dydaktyczne i wychowawcze koncepcji programu.

Dostosowując programy nauczania nauczyciel biorąc pod uwagę specyfikę danego ucznia musi mieć również na uwadze, co generalnie utrudnia uczenie się:

- **brak możliwości skupienia uwagi na przedmiocie (zjawisku, myśli), który nie jest bezpośrednio połączony z ich wyraźnym zaangażowaniem uczuciowym,**
- **brak dokładności w odbieraniu informacji, która nie jest dla danej jednostki interesująca lub jest zbyt szybko albo słabo i w nieodpowiedni sposób eksponowana,**

- szybkie męczenie się przy wszelkich pracach wymagających zwłaszcza wysiłku umysłowego, fizycznego,
- trudność zapamiętywania otrzymanych informacji, zwłaszcza wówczas, gdy nie zostały one odpowiednio przekazane lub utrwalone,
- trudność dokonywania operacji myślowych opartych na drugim układzie sygnałowym, tzn. porównywania, różnicowania, uogólniania i abstrahowania.

Kwestie do rozważenia dla nauczyciela:

- czy potrafię adaptować podstawę programową do indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia?
- czy umiem dostosować program nauczania do potrzeb wszystkich uczniów w danej klasie, czy wiem kogo mogę prosić o pomoc w tym dostosowaniu?
- czy umiem szukać takich sposobów nauczania, które potrafią zadowolić wszystkie dzieci w danej klasie?

IV.6. Zapewnienie działań terapeutycznych wobec uczniów tego wymagających skutecznym wzmocnieniem indywidualizacji nauczania

Aby w początkowym okresie nauczania osiągnąć założone cele, warto zaproponować wykorzystanie w pracy z uczniem sprawdzonych metod nauki czytania, pisania i liczenia. Należą do nich np.:

- Metoda Dobrego Startu profesor Marty Bogdanowicz¹⁶,
- metoda 18 struktur wyrazowych Ewy Kujawy i Marii Kurzyny¹⁷, czy
- czynnościowe nauczanie matematyki- profesor Zofii Krygowskiej¹⁸.

Niezmierznie ważne jest również stwarzanie jak najwięcej okazji do pracy grupowej. Umiejętności współpracy nie sposób nauczyć się w samotności. Jak pisze Małgorzata Taraszkiewicz: *Praca grupowa jest (...) treningiem funkcjonowania w różnych rolach, treningiem współodpowiedzialności za wspólnie realizowany cel, sprawnej komunikacji, rozwiązywania problemów i tak dalej – jest znakomitym treningiem rozmaitych umiejętności społecznych.*¹⁹

Poza tym, jak wynika z badań, najwyższy wskaźnik uczenia się daje wiedza nabywana grupowo lub utrwalana poprzez uczenie innych. Pozwólmy więc dzieciom uczyć się od siebie nawzajem, pozwólmy przejąć im czasem rolę nauczyciela.

¹⁶ Bogdanowicz M., **Metoda dobrego startu** Warszawa 1998

¹⁷ Kujawa E., Kurzyna M., **Reedukacja dzieci z trudnościami w czytaniu i pisaniu metodą 18 struktur wyrazowych**, Warszawa 1998

¹⁸ Siwek H., **Czynnościowe nauczanie matematyki** WSiP – Warszawa 1998.

¹⁹ M. Taraszkiewicz, **Jak uczyć jeszcze lepiej**, Poznań 2001,

Niestety czasami zdarza się, że ze względu na różnorodność dzieci i ich różne potrzeby edukacyjne niektórym z nich musimy zapewnić odpowiednie działania terapeutyczne wzmacniające rozwój ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, np. w zakresie zaburzonych funkcji czy kompensowania braków jest niezmiernie Ważne. Oddziaływanie terapeutyczne powinno również zmierzać do eliminowania lub łagodzenia problemów emocjonalnych ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i do rozwijania jego kontaktów zarówno z rówieśnikami, jak i dorosłymi. Nie można zapominać, że dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi stanowią niezwykle różnorodną grupę i niejednokrotnie uczniowie ci potrzebują więcej czasu na osiągnięcie takiego poziomu rozwoju psychofizycznego, aby móc w pełni uczestniczyć w procesie nauczania i odnosić na miarę swoich możliwości sukcesy szkolne. Ważny w tym względzie staje się wymiar współpracy nauczyciela ze specjalistami, na co również zwracają uwagę nowe zapisy prawne o udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkole.

Po wejściu w życie rozporządzeń oświatowych dotyczących udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu, szkole i placówce niejeden nauczyciel zapewne postawi tezę pełną obaw, że wprowadzane zmiany zrzucają na niego całkowitą odpowiedzialność za całokształt pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Przede wszystkim treść rozporządzeń w sprawie zasad i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych, raczej tej tezie przeczy. Zarówno szkoła, jak i poradnia mają w rozporządzeniach własne jasno określone zadania. Natomiast to, że ich realizacja wymaga wzajemnej współpracy jest uzasadnione edukacyjnymi potrzebami uczniów. Warto też mieć świadomość, że nowe rozporządzenia wcale nie zwalniają poradni z obowiązku udzielania dzieciom i młodzieży różnych form specjalistycznej pomocy psychologiczno-pedagogicznej- zmianom rzeczywiście towarzyszy przestanie, żeby jak najlepiej otoczyć ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną najbliżej jego środowiska nauczania i wychowania. Zakresy tej współpracy to np. rozpoznawanie u uczniów ryzyka wystąpienia specyficznych trudności w uczeniu się; opracowywanie i wdrażanie indywidualnych programów dla uczniów niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem; programów wsparcia dla uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się; programów dla uczniów wybitnie zdolnych, a także udziału w okresowej ocenie efektywności realizowanych z uczniem zajęć specjalistycznych, rewalidacyjnych, resocjalizacyjnych i innych – stosownie do potrzeb oraz przedstawianie wniosków i zaleceń do dalszej pracy z uczniem; udzielanie nauczycielom merytorycznego wsparcia w nabywaniu nowych umiejętności niezbędnych w codziennej pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych; organizowanie i prowadzenie zajęć terapeutycznych w szkole przez pracowników poradni, działań interwencyjnych w sytuacjach

kryzysowych i w sprawach trudnych adresowanych do uczniów, rodziców i nauczycieli, którzy będą uczestniczyć w procesie wsparcia i pomocy. Skłania to niewątpliwie do wypracowywania przez obydwie strony zasad tej współpracy. Dzięki nadaniu tej współpracy nowego wymiaru odnoszącego się do wspierania nauczyciela i ucznia w środowisku szkolnym, klasowym psycholog, pedagog, logoped z poradni będą częściej w szkole, co da nauczycielom możliwość odbywania z nimi bezpośrednich konsultacji na rzecz każdego ucznia, z którym pracują. Trzeba pamiętać, że specjaliści z poradni mają wspierać nauczyciela w obowiązku:

- rzetelnego rozpoznawania specjalnych potrzeb edukacyjnych w oparciu o analizę jego szkolnej i psychologiczno-medycznej dokumentacji oraz informacje uzyskane z wywiadu z rodzicami/opiekunami (arkusze ocen, dzienniki, przebieg nauki na poprzednim etapie edukacyjnym, opinie/orzeczenie poradni psychologiczno-pedagogicznej, zaświadczenia lekarskie),
- trafnego diagnozowania trudności edukacyjnych uczniów w oparciu o sprawdziany wiadomości i umiejętności z danego przedmiotu, wytwory pracy ucznia,
- bieżącej obserwacji funkcjonowania ucznia na terenie szkoły (aktywność, motywacja, relacje interpersonalne).

Tylko pełna wymiana informacji o problemach ucznia, wspólnie przeprowadzony proces diagnostyczny, pomoc w opracowaniu dla każdego wymagającego wsparcia ucznia realistycznego indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego lub programu działań wspierających oraz udział w jego ewentualnej modyfikacji będą dowodem prawdziwej współpracy opartej na odpowiedzialności za udzielaną pomoc tak szkoły, jak i poradni.

Kwestie do rozważenia dla nauczyciela:

- czy umiem w odniesieniu do pracy z uczniem dysfunkcyjnym czy zdolnym prosić o fachową pomoc specjalistów w szkole, w poradni psychologiczno-pedagogicznej?
- na ile czuję się wspierany przez specjalistów w razie problemów w pracy z uczniem z zaburzeniami, czy uzdolnieniami?
- czy potrafię we współpracy ze specjalistą umiejętnie zapewniać działania terapeutyczne w odniesieniu do ucznia, który tego wymaga?

IV.7. Wspieranie dziecka razem przez rodzica i szkołę

W stosowaniu indywiduacji nauczania dużym wsparciem dla nauczyciela poza specjalistami jest niewątpliwie rodzic danego dziecka, który swoje dziecko zna najlepiej i wszelkie zmiany w jego funkcjonowaniu dostrzega najszybciej. Rzeczywiste współdziałanie rodziców z nauczycielem powinno obejmować realizację wspólnie ustalonego postępowania z dzieckiem. Nauczyciel i rodzic dążą do tego, aby współdziałanie miało przede wszystkim na uwadze dziecko jako podmiot najważniejszy. Taka bieżąca i systematyczna współpraca nauczyciela z rodzicem ma służyć jak najlepszemu zaspokojeniu indywidualnych edukacyjnych potrzeb dziecka. Dzięki takiej współpracy również cele wychowawcze rodziny i szkoły mogą być realizowane skuteczniej. By tak się stało, nauczyciel musi dostrzegać w rodzinie swojego ucznia źródło siły i podejmować, jeśli zajdzie taka konieczność, np. działania doradcze, których celem będzie wzmacnianie oddziaływań tej rodziny, a tym samym wspieranie ucznia i w konsekwencji zapobieganie poważnym problemom społecznym i emocjonalnym. Wspieranie rodziców/opiekunów prawnych ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi może być prowadzone w formie porad, konsultacji, warsztatów i szkoleń przez nauczycieli i specjalistów zatrudnionych w przedszkolu, w szkole lub placówce, w środowisku nauczania i wychowania dziecka. Wspieranie rodziców przez nauczyciela lub specjalistę jest ukierunkowane na rozwiązywanie problemów wychowawczych i dydaktycznych, powinno podnosić ich umiejętności wychowawcze, a w konsekwencji zwiększać efektywność indywidualnych oddziaływań nauczyciela. Warto, aby nauczyciel bardziej wspomagał a nie pouczał rodziców poprzez:

- utwierdzanie ich w przekonaniu, że potrafią być dobrymi rodzicami,
- pokazywanie mocnych stron dziecka,
- nie pogłębianie poczucia winy w trudnych sytuacjach,
- edukowanie przez stawianie problemu i dokonywanie wspólnej analizy,
- bezpośrednie pomaganie w utrzymaniu dobrych relacji dzieci z rodzicami

Dobra współpraca nauczyciela z rodzicami dziecka polega na ciągłym, wzajemnym uzupełnianiu się. Właściwe współdziałanie szczególnie w odniesieniu do dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi powinno polegać na wspólnej organizacji procesu wychowania w szkole i w domu rodzinnym poprzez podwojenie sytuacji wychowawczych, ich zróżnicowanie. Ważne staje się ujednolicenie sposobu oddziaływań - metod nagradzania i karania, roztaczania kontroli, pobudzenia do działań pożądanых. Wspieranie dziecka razem przez rodziców i szkołę wymaga budowania dobrej relacji pomiędzy rodzicem, a nauczycielem. Powszechnie zauważa się, że współpraca należy do najtrudniejszych wymiarów relacji międzyludzkich. Jest trudnym obszarem, gdyż wymaga ustalenia wspólnej hierarchii celów. Skuteczna współpraca wymaga również jej systematycznego ulepszania. Podnoszenie współpracy nauczyciela z rodzicami na coraz wyższy poziom leży w interesie dziecka. Szczególnie dotyczy to skutecznej komunikacji. Cenną, a jednocześnie bezpieczną dla obydwu stron

umiejętnością, w budowaniu dobrej relacji rodzic-nauczyciel może się okazać np. stosowanie PROCEDURY WYRAŻANIA KRYTYKI, która ma swoją strukturę składającą się z trzech elementów. W konstruktywnej krytyce muszą te trzy elementy wystąpić, a mianowicie:

FUO Fakty Ustosunkowanie Oczekiwanie

Fakty - to przedstawienie faktu, opis sytuacji - bez oceny i krytyki

Ustosunkowanie - to mówienie o naszych uczuciach, opiniach lub działaniu będącym następstwem opisanej sytuacji czy faktów, ujawnienie jaka jest nasza osobista reakcja na powyższe fakty, - w czym nam to przeszkadza?, -dlaczego nam się to nie podoba?, ustosunkowanie nie jest oceną, pouczaniem, ani groźbą.

Oczekiwanie – to wyrażenie oczekiwań w odniesieniu do faktów, lub pytanie - "jak zamierza Pani/Pan rozwiązać ten problem?"- jest to zaproszenie do dalszej rozmowy w celu poszukiwania pozytywnych rozwiązań.

Kwestie do rozważenia dla nauczyciela:

- czy umiem współpracować z rodzicem dziecka wymagającego indywidualizacji nauczania i na czym opieram tę współpracę?
- co robię, w celu stałego ulepszania tej relacji?
- jak wygląda mój sposób komunikowania się z rodzicem i czy jest skuteczny?

Stosowanie indywidualizacji w nauczaniu wymaga od nauczyciela szerokiej wiedzy merytorycznej i metodycznej, jak również wielu zawodowych umiejętności, gdyż o powodzeniu procesu kształcenia decydują pewne osobliwe sprawności posługiwania się wiedzą z zakresu psychologii i pedagogiki przy wykonywaniu przez nauczyciela określonych zadań zarówno dydaktycznych jak i wychowawczych. Istotna w tym aspekcie staje się autorefleksja nauczyciela nad umiejętnościami zawodowymi mającymi wpływ na szersze zastosowanie indywidualizacji nauczania wobec uczniów, którzy tego wymagają.

V. Indywidualizacja nauczania a umiejętności nauczyciela

Wczesna edukacja to czas, w którym dziecko, staje się częścią uporządkowanej grupy społecznej, w której obowiązują wszystkich takie same zasady, dzięki czemu buduje swą wiedzę o społeczeństwie i kulturze oraz konstruuje swój indywidualny i niepowtarzalny obraz świata i siebie samego, a wreszcie przygotowuje się do podejmowania samodzielnych i efektywnych działań. Nauczyciel na tym etapie edukacji ma ogromne możliwości oddziaływania na rozwój i wychowanie powierzonych mu

uczniów. Dlatego nie jest obojętne, kto zostaje wychowawcą w przedszkolu i w nauczaniu początkowym, jakimi cechami osobowymi się charakteryzuje, jakie posiada kwalifikacje pedagogiczno-psychologiczne i umiejętności dydaktyczne oraz jakie są jego kompetencje moralne i intelektualne. W związku z tym, wychowawcą takim może być osoba, która lubi pracę z dziećmi, posiada cechy ułatwiające kontakt z nimi oraz umiejętności umożliwiające skuteczne nauczanie. Czyli nie wiedza merytoryczna, ale sposób jej przekazywania i świadomość, w jaki sposób ona do dziecka dociera są najważniejsze. Nauczyciel²⁰ powinien czuć się odpowiedzialny za sukces swoich uczniów i uważać swoje postępowanie za klucz do tego sukcesu, ale nie traktować dziecka jak „naczynia do napełniania”, ale jak partnera, który ze względu na mały zasób wiedzy i doświadczeń jest osobą wymagającą opieki, wsparcia, zapewnienia bezpieczeństwa i ukierunkowania swych działań, ale również zachęty do samodzielności i pomocy w odkrywaniu i doskonaleniu swoich możliwości.

Dziecko w wieku wczesnoszkolnym spędza ze „swoją panią” znaczną część dnia, dlatego musi to być ktoś bliski dziecku, ciepły i mądry, aby czuło się ono bezpiecznie, ale też swobodnie. Taki wychowawca budzi zaufanie dziecka i staje się jego autorytetem, czyli wręcz wyrocznią w jego myśleniu i działaniu, ponieważ dziecko utożsamia się z jego sposobem bycia i zachowania. Sztuką jest być autorytetem, a nie tyranem (naginanie dziecka do swego ideału, nadmierne wymagania), być pomocnym, ale nie nadopiekuńczym (ograniczenie samodzielności i indywidualnych zainteresowań).

Nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej powinien często zastanawiać się nad swoją relacją do każdego dziecka: jak rozmawia z nim, czy nawiązuje kontakt wzrokowy, czy pochwalił jego sukcesy, jak zareagował na porażki, czy stworzył mu okazję do działania? Zwrócenie szczegółowej uwagi na jakość interakcji z każdym dzieckiem może znacząco poprawić wzajemne relacje. Dotyczy to szczególnie dzieci, które uznaje za słabsze, mniej zdolne, mniej pracowite czy wręcz trudne. Bezpośredni wpływ na dzieci ma również kondycja fizyczna i psychiczna wychowawcy. Chodzi tu o psychiczną równowagę, odporność i satysfakcję z pracy. Praca z grupą dzieci wymaga dużego zaangażowania emocjonalnego, dlatego każdy nauczyciel, a szczególnie ten pracujący z małymi dziećmi, musi odreagować, odpocząć, zrelaksować się. Pozwoli to osiągnąć pewien dystans potrzebny do samooceny, pojawi się przestrzeń, w której mogą pojawić się nowe pomysły. Dlatego warto znaleźć czas (choćby kilka minut) na refleksję z minionego dnia: co było dziś sukcesem, co się nie udało, co warto powtórzyć, a jakich sytuacji lepiej unikać, co wychodzi dzieciom świetnie, a co trzeba jeszcze z nimi poćwiczyć? Nie można jednak cały czas żyć emocjami i problemami z pracy, przenosząc je na życie prywatne i rodzinne.

Dobry wychowawca musi znać swoich podopiecznych: ich warunki rodzinne, zdrowotne, ich nawyki, umiejętności, możliwości i predyspozycje. Służy temu wnikliwa obserwacja, analiza i diagnoza. Nie

²⁰ Górniok – Naglik A., *Założone a rzeczywiste funkcje nauczyciela w procesie edukacji wczesnoszkolnej*. Wyd. UŚ. Katowice 2003.

wystarczy ocenić z czym dziecko ma problemy, ale trzeba jeszcze zdiagnozować skąd one się biorą, znaleźć ich źródło i dopiero wtedy szukać rozwiązania, dostosowanego do konkretnej osoby. Wynika z tego konieczność ciągłego szukania nowych rozwiązań, a co za tym idzie, konieczność ciągłego doskonalenia się. Dobry nauczyciel wymienia swoje doświadczenia z innymi nauczycielami, korzysta ciągle z nowych materiałów i pomocy, czyta literaturę fachową, ale jest bardzo elastyczny i wszystko dostosowuje do swoich podopiecznych, konkretnych osób.

Współczesna szkoła coraz wyraźniej akcentuje konieczność posiadania przez nauczycieli rzeczywistych umiejętności związanych z kierowaniem grupą czy pracą w grupie. I takich doświadczeń nauczyciel zapewne ma niemało. Na przykład rada pedagogiczna każdej szkoły to obszar działania dobrze skoordynowanego, wspierającego swoich członków zespołu, w którym miejsce rywalizacji (zjawisko często występujące w rzeczywistości szkolnej) mogłaby zająć współpraca i współdziałanie na rzecz ucznia. Biorąc pod uwagę nowe wyzwania i skuteczność organizowanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej, istotnym staje się, aby dyrektor danej szkoły wyposażony był w rzeczywistą umiejętność myślenia w kategoriach zarządzania, czyli potrafił skoordynować działania różnych osób, posiadane zasoby, procedury oraz program w taki sposób, aby wszystko tworzyło spójną całość. Wskazano by również, aby także nauczyciel zaczął myśleć kompleksowo. Należy bowiem w jego skutecznym działaniu brać równocześnie pod uwagę aspekty edukacyjne, wychowawcze oraz organizacyjne w indywidualizacji nauczania, a także rzeczywistą pomoc psychologiczno-pedagogiczną i wsparcie dla ucznia. Pożądaną zatem staje się umiejętność pracy w zespole, gdyż nauczyciel może mieć wówczas wpływ np. na zwiększenie efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej uczniowi poprzez konsultację i wymianę uwag z innymi nauczycielami i specjalistami w zakresie udzielanego danemu uczniowi wsparcia. Współdziałanie wszystkich nauczycieli, którzy prowadzą zajęcia z danym uczniem, pozwoli na opracowanie, przyjęcie i realizację spójnego i konsekwentnego planu oddziaływań edukacyjnych lub terapeutycznych. Efektywna współpraca nauczycieli umożliwi także ustalenie działań o znaczeniu priorytetowym wobec danego ucznia i może usprawniać organizację procesu nauczania w kontekście tak dużej różnorodności zespołu klasowego.

Zastosowanie indywidualizacji nauczania wymaga od nauczyciela umiejętności zdiagnozowania potrzeb edukacyjnych ucznia, znajomości podstawy programowej, wiedzy metodycznej oraz - poza wiedzą o procesie kształcenia - wykazywania się w codziennej pracy różnymi umiejętnościami szczególnie wychowawczymi i społecznymi. Na pewno łatwiej wyposażać uczniów w umiejętność współpracy, kiedy się ją samemu umie zastosować, bo uczniowie przede wszystkim chcą traktować nauczyciela jako wzorzec do naśladowania. Dlatego też tak oczywiste staje się korzystanie z różnorodnych umiejętności, a nie tylko wiedza o nich. Powodem doskonalenia czy zdobywania różnych umiejętności przez nauczycieli jest konieczność rozwijania ich skuteczności w procesie

uczenia, ale i wychowania, co niewątpliwie może mieć wpływ na jakość pracy szkoły i są to na przykład: umiejętność analizowania procesów grupowych, diagnozowania ról grupowych i wykorzystywania ich do budowania kreatywnych i wspierających zespołów klasowych. Nauczyciele, którzy są mistrzami w aranżowaniu sytuacji wychowawczych lub wykorzystujący zdarzenia rzeczywiste dla umacniania więzi grupowych i akceptacji wartości i norm współżycia społecznego mogą poprzez to mistrzostwo dużo bardziej wpływać na proces kształcenia, niżby się pozornie mogło wydawać. Dlatego z punktu widzenia skuteczności oddziaływań dydaktycznych nauczyciela uzasadnione jest, aby znał i stosował techniki współpracy oraz posiadał umiejętności zarządzania zespołem oraz kierowania procesem grupowym w danej klasie)²¹.

Relacja nauczyciela z uczniem to ustawiczne współdziałanie, które wymaga od nauczyciela umiejętności interpersonalnych takich jak: negocjacje, skuteczna komunikacja, rozwiązywanie konfliktów czy umiejętności diagnozowania potrzeb uczniów, rodziców i innych nauczycieli. Praca z drugim człowiekiem, którego w jakiejś mierze ta relacja kształtuje, wymaga od nauczyciela intensywnej pracy ze sobą i nad sobą samym. Posługiwanie się umiejętnościami interpersonalnymi przez nauczyciela może o wiele skuteczniej w te umiejętności wyposażać ucznia. Tym bardziej, że współczesne tendencje rozwoju roli nauczyciela idą w kierunku rozbudzania w dzieciach ciekawości świata, uczenia ich jak mają się uczyć i jak mają żyć. Wydaje się zatem, że najważniejszymi obszarami, które warto, aby znalazły się w zakresie doskonalenia zawodowego nauczycieli są te, które dotyczą właśnie wspomagania indywidualnego rozwoju ucznia, jak również tworzenia warunków rozwijających w uczniach poczucia własnej wartości, wspierania jego aktywności poznawczej czy wspomagania rozwoju do uczestnictwa w kulturze i cywilizacji. Choć podkreślić należy, że samodoskonalenie nauczyciela ma przede wszystkim ułatwiać mu pracę z uczniem. Dlatego w oparciu o wprowadzane zmiany w prawie oświatowym otwiera się szerokie pole wspomagania nauczycieli na przykład w rozwijaniu wyżej wymienionych umiejętności przez instytucje powołane do wspierania szkoły, tj. poradnie psychologiczno-pedagogiczne, placówki doskonalenia nauczycieli czy inne podmioty tworzące koalicje na rzecz danej szkoły bądź ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Tylko profesjonalnie działający, mający duże poczucie sprawstwa, obdarzony pozytywnym obrazem samego siebie nauczyciel może sprawić, że jego uczniowie będą w stanie zmagać się z trudnościami, a stałe uczenie się stanie się ich życiową szansą.

²¹ Por. Sylvia Rockwell *A co mi zrobisz? Od chaosu do współpracy w klasie. Vademecum wychowawcy*. WSiP Warszawa 2008

Poza gruntownym poznaniem ucznia na efektywność wychowawczą i dydaktyczną szkoły wpływają kompetencje interpretacyjne nauczyciela. Kompetencje te są ważne jako warunek rozumienia świata i siebie oraz nadawania sensu temu wszystkiemu, co dzieje się w otaczającej rzeczywistości. Porozumiewanie się nauczycieli z uczniami winno opierać się na ustawicznych interpretacjach nauczyciela i wpływać na określanie kierunków działania zarówno wychowawczego jak i dydaktycznego.

Szczególnie w edukacji włączającej zwracanie uwagi na osiągnięcia poszczególnych uczniów z uwzględnieniem ich wyjątkowych zdolności i umiejętności pomaga w tworzeniu atmosfery motywującej ich do większego wysiłku. Uczniowie doceniani za wysiłek, nagradzani za swoje osiągnięcia i zachęceni do nagradzania samych siebie uzyskują lepsze wyniki. To właśnie ta rola nauczyciela, rola osoby wspierającej uczniów w budowaniu pozytywnego obrazu samych siebie i motywacji do nauki jest ważna i stanowi prawdziwe wyzwanie dla profesji nauczycielskiej w nowoczesnej edukacji. Zastanówmy się zatem nad proporcją w stosowaniu przez nauczycieli życzliwego doceniania ucznia w stosunku do krytycznego oceniania i jaki może mieć to wpływ na samoocenę uczniów?

Jeżeli szkoła ma stać się miejscem uczenia się, a zarazem miejscem inspirowania ucznia do pracy nad własnym rozwojem, nie sposób pominąć w planowaniu pracy szkoły tych działań nauczycieli, które pozwolą uczniom budować wysoką samoocenę i pomogą im w lepszym samopoznaniu. Tym bardziej, że wysoka samoocena w większości badań nad uczeniem się wymieniana jest jako liczące się źródło motywacji. Często wskazywana jest jako czynnik, od którego zależy sukces bądź niepowodzenie wszelkich ludzkich przedsięwzięć oraz jako niezwykle źródło motywacji. Zastanawia zatem dostrzegana powszechnie niekorzystna proporcja, mówiąca o tym, że o wiele więcej w szkole krytycznego oceniania ucznia niż doceniania jego wysiłków.

Istotną potrzebą każdego człowieka jest poczucie własnej wartości i adekwatny poziom samoakceptacji. Psychologia humanistyczna opiera się na przekonaniu, że bezpieczeństwo w relacjach interpersonalnych, samoakceptacja i możliwość samodzielnego decydowania o sobie to warunki do prawidłowego rozwoju każdego człowieka. Poczucie własnej wartości to ważny cel systemów edukacyjnych większości krajów Unii Europejskiej.

Dlaczego kształtowanie w uczniach poczucia własnej wartości jest takie ważne w procesie edukacji? Uczniowie z niską samoocenę są niezdolni do traktowania siebie samych jako akceptowanych i znaczących członków społeczności, borykają się z poczuciem nieadekwatności, beznadziejności, nie doceniają zarówno swoich możliwości, jak i opinii, jakie na ich temat wydają inni. Natomiast uczniowie o wysokiej samoocenie żyją w zgodzie z samym sobą, realistycznie, a zarazem pozytywnie postrzegają samych siebie i swoje możliwości. Uczniowie o wysokiej samoocenie stawiają sobie wyższe i bardziej realistyczne cele. Ponieważ nie przeraża ich perspektywa porażki, są o wiele bardziej

skłonni do podejmowania ryzykownych prób i wyzwań, nawiązywania współpracy i wyrażania uczuć. Adekwatnie reagują na krytykę lub niepowodzenie, uczą się na błędach, ale nie obniża to ich poczucia własnej wartości. Im niższa samoocena ucznia, tym bardziej jest on konformistyczny, mniej skłonny do podejmowania prób i ryzyka, bardziej uzależniony od akceptacji otoczenia. Uczniowie o bardzo niskiej samoocenie są wyizolowani, wycofani, obawiają się brać w czymkolwiek udział, nadmiernie reagują na krytykę, osiągają na ogół wyniki poniżej swoich możliwości, wydają się niezdolni do koncentracji na zadaniu, gdyż zajmują się głównie problemami, jakie mają sami ze sobą. Porażki (często nawet drobne) postrzegają jako kolejny cios w ich wątłe poczucie własnej wartości. Mają tendencję do asekuranctwa i stawiania sobie zaniżonych celów. Niekiedy odwrotnie, stawiają sobie cele nierealistycznie wysokie, aby nikt nie mógł ich obwiniać za to, że ponoszą porażki lub działają w celu samo ukarania się. Boją się niepowodzenia i krytyki, ale też nie potrafią przyjmować komunikatów i ocen pozytywnych, gdyż są one sprzeczne z negatywną opinią o samych sobie, jaką już w sobie ukształtowali.

Nauczyciel naprawdę może wiele zrobić, aby podwyższyć samoocenę ucznia

Dla zwiększenia samooceny warto pomagać uczniom w wyrażaniu swoich uczuć, uczyć ich odkrywania przekonań, jakie mają o sobie i wyrażania opinii wobec innych. Jeśli dziecko nauczy się wyrażania wątpliwości i trudnych obaw na swój temat, stworzy bardziej adekwatny obraz samego siebie. Nauczyciel wykazujący się gotowością do prowadzenia z uczniami rozmów dotyczących tego, jak postrzegają i przeżywają swoje sukcesy i porażki, jest bardziej optymalny w realizacji procesu kształcenia. Uczniowie często dość skutecznie ukrywają swoje uczucia i nauczyciel może pozostawać w błędnym przekonaniu, że jego komunikaty, zachowania wobec nich i oceny nie mają dla nich większego znaczenia, a przynajmniej, że się nimi szczególnie nie przejmują. Może być nawet tym zawiedziony lub zirytowany i przez to będzie jeszcze bardziej wzmacniał krytycyzm swoich wypowiedzi w nadziei, że do ucznia komunikat dotrze. Rezultatem jest wzrost urazu w uczniu, obrona siebie przez ignorowanie nauczyciela i jego opinii lub przekonanie, że się „uwziął” (bo jego krytycyzm rzeczywiście przestaje być adekwatny). Nie znaczy to, że nauczyciel powinien się powstrzymywać przed informowaniem ucznia o jego błędach lub brakach, musi to jednak robić tak, aby nie umniejszać jego poczucia własnej wartości, aby nie wpływać negatywnie na samoocenę, dlatego tak znaczące wydaje się doskonalenie przez nauczyciela skutecznej komunikacji interpersonalnej.

Warto też, aby nauczyciel wiedział, że może:

- przydzielać uczniom zadania odpowiednie do ich możliwości (nie narażać na oczywiste niepowodzenia),

- zwracać uwagę raczej na sukcesy niż porażki i zachęcać do dalszej pracy w przypadku braków i błędów,
- przedstawiać uczniowi, jakie dokładnie błędy popełnił, za co konkretnie został oceniony, z czego wynikają błędy, jak może ich w przyszłości uniknąć (w innym przypadku nie będzie potrafił z informacji nauczyciela skorzystać).

Wysoka samoocena ucznia, to nie to samo co próżność czy wywyższanie się. Wynika ona nie z przesadzonego obrazu siebie, ale ze świadomości, że ma on znaczenie dla innych, stara się jak najlepiej wykorzystywać swoje możliwości, a otoczenie nie reaguje krytycznie na jego zachowanie.

Nauczyciel może skutecznie motywować ucznia do nauki

Każdy nauczyciel wie, że wzbudzanie motywacji ucznia jest rodzajem sztuki. Niemniej warto o pewnych zasadach i wskazówkach pamiętać i próbować je stosować. Wzrost motywacji ucznia do nauki można uzyskać w następujący sposób:

- skupiając uwagę uczniów na tych aspektach pracy, które są dla nich interesujące, dotyczą ich ważnych, aktualnych potrzeb,
- uruchamiając ciekawość uczniów, ich instynkt eksploracji (jeśli nie będzie tłumiony karami czy niezadowolaniem nauczyciela spowodowanymi różnymi wypowiedziami ucznia),
- stwarzając możliwość zaspokojenia podstawowych potrzeb przeżywanych przez uczniów: akceptacji, uznania nauczyciela, zaistnienia w zespole klasowym, sukcesu, potwierdzenia ważności, a także zwycięstwa w rywalizacji (jeśli nie jest destrukcyjna),
- uprzedzając o możliwych trudnościach i wskazując możliwości poradzenia sobie z nimi lub uzyskania wsparcia (m.in. przez możliwość konsultacji).

Warto, aby nauczyciel pamiętał, co demotywuje ucznia?

- przekonanie o własnym niepowodzeniu, lęk przed porażką,
- zbyt długi okres oczekiwania na efekty pracy,
- nadmierny przymus do wykonania zadania.

Biorąc pod uwagę wpływ skutecznej motywacji na funkcjonowanie ucznia w szkole, szczególnie ważny staje się sposób, w jaki nauczyciel konstruuje swoje relacje z uczniami i zwraca się do nich, przedstawiając im swoje wymagania. W praktyce pedagogicznej często stosowane są przez nauczycieli następujące sposoby: katastroficzny, dyrektywny, przytłaczający i manipulacyjny. Niestety, wywołują na ogół efekty przeciwne do zamierzonych i stanowią swoistą przestrożę dla nauczyciela w dziedzinie motywacji, dlatego bardziej konstruktywne i wskazane jest przedstawienie odpowiednio czterech antytez do wyżej wymienionych sposobów pracy nauczyciela:

- Wyeksponowanie poczucia satysfakcji jaką może przynieść uczniowi zakończona praca i korzyści z niej wynikające. To pozytywne odwrócenie strategii katastroficznej. Na czym polega strategia katastroficzna? Niektórzy nauczyciele uważają, że osiągną wysoki poziom motywacji, jeśli przekonująco przedstawią uczniom negatywne konsekwencje niewykonania zadań: złe stopnie, utratę szansy na promocję do następnej klasy, niezdanie egzaminu, wzmacnianie lęku przed rodzicami. Uczniowie odbierają takie komunikaty nauczyciela jako groźby (nawet jeśli nauczycielowi wydaje się, że przedstawia jedynie logiczny wywód) i zachowują się wobec niego, jak każdy człowiek zachowałby się w sytuacji zagrożenia. Taka katastroficzna strategia jest nie tylko przykra, ale też w gruncie rzeczy rzadko motywuje do rzeczywiście samodzielnej i efektywnej pracy. Styl katastroficzny nie jest zalecany, a przynajmniej w ograniczonym zakresie. Stałe bazowanie na tego typu motywacji łączy się z poczuciem przymusu, licznymi stresami i negatywnymi emocjami, co nie sprzyja budowaniu dobrej relacji nauczyciela z uczniem.
- Przekształcenie surowych rozkazów nauczyciela w stymulujące, otwarte propozycje dla uczniów to pozytywna zmiana stylu dyrektywnego. Posługujący się stylem dyrektywnym nauczyciel wychodzi z założenia, że uczniowie nie będą pracować bez jego stałej kontroli i ciągłego wydawania poleceń, uwag. Działa z pozycji formalnego autorytetu: jest na ogół nie tylko stanowczy i konsekwentny, ale również niezwykle normatywny (mówi- jak być powinno). Nauczyciele posługujący się tą strategią często zwracają się do uczniów, używając formy nakazu: „musicie!”, „powinniście!” Reakcją uczniów na styl dyrektywny jest na ogół rozmaicie manifestowany odruch buntu i niechęć do robienia czegokolwiek.
- Pokazanie uczniom zadań do wykonania we właściwych proporcjach jest antytezą stylu przytłaczającego. Ważne też, aby nauczyciel pracę przedstawił w podziale na mniejsze etapy, których wykonanie łatwiej można sobie wyobrazić. Wyraźne oddzielenie etapów pracy rozpisane w semestralnym harmonogramie lub choćby w przedmiotowym systemie oceniania powinno wystarczająco spełniać to zadanie. Niektórzy nauczyciele uważają, że sposobem przytłaczającym zainspirują uczniów, choćby przez przydzieloną im dużą ilość pracy. Uczniowie czują się jednak tym przytłoczeni, co powoduje, że mają trudności nawet z rozpoczęciem działań.
- Przedstawienie uczniom jakie możliwości przypisuje nauczyciel klasie, jakie przeżywa trudności w pracy z nią i jak chce tym trudnościom zaradzić jest antytezą do zachowań manipulacyjnych nauczyciela. Sposób manipulacyjny wynika z założenia, że z uczniami nie da się rozmawiać uczciwie, gdyż konflikt interesów, jaki zachodzi w szkole między nimi a nauczycielem, zawsze spowoduje, że uczciwe komunikaty nauczyciela zostaną

wykorzystane przeciw niemu. W efekcie nauczyciel stosuje rozmaite zabiegi manipulacyjne, by osiągnąć odpowiednią motywację uczniów: wyśmiewa ich i zawstydza, porównuje z innymi klasami, nadmiernie chwali. Okazuje się jednak, że uczniowie szczególnie na gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym etapie nauczania dość szybko wychwytyją wszelkie objawy manipulacji i odbiera to im poczucie bezpieczeństwa w relacjach z nauczycielem i raczej nie motywuje do pracy.

Szkoła mogłaby się stać miejscem, gdzie uczniowie zaczęliby cenić samych siebie, gdzie rozwijałby wiarę w samych siebie i poczucie własnej wartości. Mogłaby tworzyć sytuacje, w których zarówno uczniowie, jak i nauczyciele w coraz większym stopniu odkrywaliby źródło wartości w samych sobie, ze świadomością, że dobre życie tkwi w nich i nie jest zależne od źródeł zewnętrznych. Jest to szczególnie ważne w procesie edukacyjnym ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w edukacji włączającej. Jak sprawić zatem, aby nauczyciele zechcieli i umieli owe sytuacje aranżować? Jak spowodować, by uczniowie mogli możliwie często ich doświadczać? W jaki sposób wyposażyć nauczycieli w potrzebne do stosowania indywidulizacji nauczania umiejętności?

Jednym ze sposobów inspirowania wspomnianego kierunku zmiany w szkole, szczególnie umiejętności organizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej, której elementem jest indywidulizacja nauczania może stać się doskonalenie zawodowe nauczycieli poszerzone o praktyczne nabywanie umiejętności lub ich rozwijanie.

 Do stosowania indywidulizacji nauczania niezbędna staje się dla nauczyciela:

- umiejętność diagnozowania potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów;
- ważne są także umiejętności doboru treści, metod, form i środków do możliwości ucznia;
- niezbędna jest znajomość metod sprzyjających kooperacji i współdziałaniu dzieci, a więc propozycji takich zadań, które poza indywidulizacją nauczania wymagałyby od dzieci współpracy;
- istotne i konieczne staje się rozwijanie i doskonalenie umiejętności wychowawczych i społecznych (ma to ogromne znaczenie w dobie coraz większych trudności emocjonalnych i społecznych z jakimi borykają się uczniowie, gdyż nie rozwiązywane problemy natury emocjonalnej wpływają na proces uczenia się i w ten sposób tworzy się przysłowiowe błędne koło).

Zastosowanie indywidulizacji nauczania zatem wymaga zwrócenia większej uwagi nauczyciela na aspekty diagnostyczne, wychowawcze i wspierające ucznia w procesie kształcenia. Unowocześnienia wymaga również proces nauczania w placówkach kształcenia nauczycieli oparty w większym stopniu na nabywaniu umiejętności praktycznych przez przyszłych nauczycieli oraz stosowanie nowych form bieżącego doskonalenia w oparciu np. o treningi umiejętności, metody warsztatowe, albo

wprowadzenie superwizji²²) jako metody stale ulepszającej pracę zespołową nauczycieli i wpływającą na jej efektywność.

Podsumowanie

Podsumowując, należy podkreślić, że stosowanie indywidulizacji w nauczaniu ma znaczenie przede wszystkim dla rozwoju dziecka, ale i dla samego nauczyciela, który na bieżąco może oceniać efekty swojej pracy. Ma to również walory społeczne, dlatego że dziecko poddane zabiegom dydaktycznym, w toku których uwzględnia się jego indywidualne cechy, znacznie lepiej się rozwija (poznawczo i emocjonalnie). Dzięki temu winny się polepszać efekty pracy nauczycieli w postaci ograniczania niepowodzeń szkolnych (co ma szczególne znaczenie w edukacji wczesnoszkolnej), lepszej aktywności uczniów i zwiększonej motywacji uczniów do nauki. W dużym stopniu może zmniejszyć się drugoroczność uczniów oraz zahamować wzrost nerwic i depresji u dzieci. Można zatem stwierdzić, że indywidulizacja, na której opiera się nauczanie zróżnicowane ma niewątpliwy wpływ na efekty procesu kształcenia i wychowania, a to jednoznacznie podnosi jakość pracy szkoły czy innej placówki oświatowej. Jednak indywidulizacji nauczania na szerszą skalę nie da się wprowadzać jednorazową deklaracją czy rozporządzeniem. Jest to długi proces, a jego przebieg w każdej szkole będzie wyglądał inaczej. Zależy on bowiem od zespołu nauczycieli (ich wiedzy i umiejętności), od skuteczności zarządzania szkołą, od warunków zewnętrznych i wewnętrznych szkoły, jej bazy i zasobów, od społeczności uczniów i rodziców, ponadto od środowiska lokalnego i możliwości współpracy z nim.

Z całą pewnością szybki rozwój nauki i zachodzące zmiany społeczne wymuszają na szkole wiele zmian, a jedną z nich jest zmiana w postrzeganiu swojej roli - z przekazywania wiedzy na wszechstronny rozwój każdego dziecka, tak aby młody człowiek po zakończeniu edukacji potrafił swoim umysłem zarządzać i mógł tym samym sprawnie, na miarę swoich możliwości, przyswajać nową wiedzę przez całe życie, a w konsekwencji skutecznie funkcjonować i na polu osobistym, i zawodowym. Dlatego też, w świetle wprowadzanych zmian oświatowych dotyczących zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej stosowanie indywidulizacji w nauczaniu w coraz większym wymiarze wydaje się zasadne i bardzo istotne, gdyż przede wszystkim jest sposobem na wyrównywanie szans edukacyjnych wszystkich uczących się i ma to kluczowe znaczenie dla edukacji wczesnoszkolnej, gdyż jest jakby podwaliną do dalszej edukacji. Różnicowanie nauczania z respektowaniem zasady indywidulizacji w nauczaniu oraz uczenie oparte na mocnych stronach ucznia i jego zainteresowaniach stają się zatem priorytetowym zadaniem nauczycieli po to, aby wszechstronny rozwój każdego ucznia mógł naturalnie odbywać się w każdej szkole.

²² Aneks

ANEKS

Metody doskonalenia zawodowego nauczycieli szczególnie przydatne w stosowaniu indywidualizacji nauczania.

W systemie oświaty ciągle zachodzą zmiany. Każda zmiana może wzbudzać strach i opór, ale również ekscytację i oczekiwanie. Dla nauczycieli zmiany te na pewno nie są łatwe, wymagają czasu i wysiłku zarówno od każdego z osobna, jak i całego zespołu. Pomocną w radzeniu sobie z trudnościami, jakie towarzyszą zmianie, może być metoda superwizji²³. W zależności od formy superwizji superwizor pomaga nauczycielom indywidualnie lub grupowo spojrzeć krytycznie na swoją pracę i głębiej poznać siebie, pomaga udoskonalać kompetencje zawodowe i osiągać lepsze wyniki. Celem superwizji jest też poprawa umiejętności pracy zespołowej. Wprowadzanie na szerszą skalę indywidualizacji nauczania do szkół na pewno wymaga od nauczyciela autorefleksji i pracy nad sobą, ale również nauczyciel pracując z uczniami i stosując indywidualizację nauczania, potrzebuje informacji, czy robi to kompetentnie. I również temu może służyć superwizja. W superwizji nie chodzi jedynie o przekazanie nauczycielowi wskazówek, jak postępować z uczniem, ważniejsze bowiem staje się, aby nauczyciel uczył się patrzeć na daną sytuację również z perspektywy ucznia. Członkowie grupy superwizyjnej pomagają w tym, pokazując mu (często przez odgrywanie scenek) jego zachowanie. Dzięki temu nauczyciel może spojrzeć na siebie jakby z boku. Ogólnie mówiąc, superwizja dla nauczycieli jest refleksją nad wieloma aspektami, w szczególności praktycznymi, ich funkcjonowaniem w szkole, a korzyści dla nauczyciela płynące z uczestnictwa w superwizji mogą być następujące:

- poznanie siebie, czyli uświadomienie sobie własnych przekonań, swoich słabych i mocnych stron, większa swoboda i pewność siebie, nauczyciel może dowiedzieć się o sobie rzeczy, z których nie zdawał sobie sprawy i dzięki temu uczy się lepiej rozumieć swoje reakcje, uczucia, sposób myślenia i podejmowania decyzji,
- odkrywanie przyczyn trudności napotkanych w pracy dydaktycznej i wychowawczej, wypracowanie lepszej strategii pracy, odzyskanie zaufania do siebie i doświadczenie większego zadowolenia ze swojej aktywności zawodowej,
- poznanie i ćwiczenie nowych metod pracy, nauczyciel może dowiedzieć się jak inni widzą jego trudności, a superwizor dba o atmosferę bezpieczeństwa,
- nauczenie się różnych sposobów rozwiązywania problemów w szkole i poszerzenie horyzontu myślenia, a w konsekwencji szersze postrzeganie swojej pracy,
- poprawa relacji z innymi nauczycielami.

²³ Zuba R.: **Po co nam superwizja**. W: www.terapia.rubikon.pl

Zarówno uczestnictwo w superwizjach, jak i w innych formach szkoleń wpływają w dużym stopniu na przekonanie nauczyciela o tym, że stale się rozwija i staje się zawodowo coraz lepszy, bardziej skuteczny. Warto wspomnieć również, że dla nabycia przez nauczycieli właściwych kompetencji, np. poprzez treningi umiejętności oraz dla wypracowania w sobie pożądanych postaw zasadne jest uczestniczenie w szkoleniach prowadzonych metodą warsztatową. Dlaczego są takie ważne i czym charakteryzują się warsztatowe metody doskonalenia nauczycieli?

To kilkugodzinne sekwencje zajęć, bogate w aktywizujące metody nauczania, przeplatane mini wykładami, pełne sytuacji uczenia się we współpracy czy uczenia się od siebie nawzajem. Grupa szkolonych osób pracująca przez dłuższy czas w tym samym składzie, w 3-5-osobowych zespołach, stawiana jest w sytuacji zadaniowej czy problemowej. Prowadzący, stosując różnorodne metody aktywizujące, stwarza warunki do rozwiązywania problemu lub przygotowania projektu przez zespoły. Często rozwiązanie problemu czy przygotowanie projektu wymaga skorzystania z przygotowanej instrukcji i materiałów. Kolejnym elementem warsztatów jest prezentacja wytworów zespołów (projekt, rozwiązanie problemu) całej grupie i dyskusja nad zasadnością proponowanych rozwiązań, możliwością zastosowania ich w warunkach szkolnych. Praca metodą warsztatową powinna być poprzedzona treningiem integracyjnym. Scalenie grupy, która ma się wspólnie uczyć, umożliwia budowanie korzystnej do uczenia się atmosfery. Odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa, bezpośredniości, otwartości i zaufania. W przypadku planowania dłuższych szkoleń w tym samym zespole celowe jest zorganizowanie warunków do wypracowania przez grupę kontraktu grupowego, czyli ustalenia zasad współpracy, sposobu bycia, sposobu zwracania się do pozostałych członków grupy itp. Praktyka pokazuje, że w czasie pracy uczestnicy szkolenia rzadko otwarcie odwołują się do kontraktu grupowego. Mimo to, jego opracowanie w czasie szkolenia jest doskonałą okazją do ujawnienia się poglądów uczestników szkolenia w sprawie zasad współżycia, w sprawie hierarchii wartości etc., co przyspiesza proces grupowy, buduje grupę i ustala kierunki jej rozwoju. Stanowi też jeden ze sposobów głębszego poznawania się i integracji jej członków. Często burzliwe dyskusje toczące się w czasie ustalania kontraktu znakomicie służą wzajemnemu poznaniu się. Można stwierdzić, że zajęcia warsztatowe to uczenie się od siebie i nabywanie rzeczywistych umiejętności.

Czy celem stosowania metody warsztatowej w doskonaleniu nauczycieli jest wyłącznie nabywanie umiejętności?

Należy zwrócić uwagę na towarzyszące stosowaniu warsztatu edukacyjnego głębsze efekty emocjonalne. Wynikają one z faktu długotrwałego przebywania w niezbyt licznej grupie, w której dzięki profesjonalizmowi prowadzących bezpieczne kontakty członków grupy owocują wzrostem samoakceptacji i zaufania do innych, większą otwartością w kontaktach, ekspresyjnością, skłonnością do zmian i nastawieniem na rozwój. Postawy te są niezwykle pożądane u nauczycieli. Tylko wtedy,

kiedy nauczyciele będą je posiadać, mogą one stać się udziałem uczniów. Będą dla nich podstawą budowania przyszłego godnego i dostatniego życia. Metoda warsztatowa jest zatem nie tylko cenną metodą zdobywania wiedzy i umiejętności, ale także sposobem zdobywania wiedzy o funkcjonowaniu grupy i rozwijaniu predyspozycji do współdziałania, czyli jest to uczenie się w grupie. Z metody tej nauczyciel może wiele czerpać, ucząc się przede wszystkim współdziałania, które jest niewątpliwie fundamentem szkoły XXI wieku.

Bibliografia

1. Kamińska J., *Ocenianie osiągnięć uczniów w edukacji wczesnoszkolnej*, Wyd. Harmonia, Gdańsk 2000
2. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. 2013 nr 0 poz. 532)
3. Czesław Kupisiewicz, Małgorzata Kupisiewicz, *Słownik Pedagogiczny*, PWN Warszawa 2009
4. Danuta Sterna, *Ocenianie kształtujące w praktyce*, Wyd. CEO, Warszawa 2006
5. Howard Gardner, *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, Media Rodzina, Poznań 2002
6. Jolanta Rafał-Łuniewska, *Aspekt wychowania w szkole i jego znaczenie*, publikacja na stronie: www.wychowanie.pl/artykuly.php?id_artykulu=319&on=sub4
7. Jo-Anne Reid, Peter Forrestal, Jonathan Cook, *Uczenie się w małych grupach w klasie*, WSiP, Warszawa 1996
8. J.H. Helm, I.G. Katz, *Mali Badacze – metoda projektu w edukacji elementarnej*, Warszawa 2003.
9. Jadwiga Krzyżewska – *Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej*, Suwałki 1998
10. Richard I. Arends *Uczymy się nauczać*, WSiP Warszawa 2002
11. W. Okoń, *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1998
12. Projekt MEN, *Indywidualizacja procesu nauczania i wychowania uczniów klas I-III szkół podstawowych* - dostępny na stronie: www.men.gov.pl
13. Raport pod redakcją Anny Gیزی, *Edukacja małych dzieci. Stan dardy, bariery, szanse*, Fundacja Rozwoju Dzieci im. J.A. Komeńskiego, Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności, Warszawa 2010
14. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008r w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach (Dz. U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17)
15. Peter Mittler – *Working Towards Inclusive Education. Social Contexts*, Wyd. Taylor & Francis Group 2000
16. Bogdanowicz M., *Metoda dobrego startu*, Warszawa 1998
17. Kujawa E., Kurzyńska M., *Reedukacja dzieci z trudnościami w czytaniu i pisaniu metodą 18 struktur wyrazowych*, Warszawa 1998
18. Siwek H., *Czynnościowe nauczanie matematyki*, WSiP – Warszawa 1998.
19. Taraszkiewicz M., *Jak uczyć jeszcze lepiej*, Poznań 2001,
20. Górniok – Naglik A., *Założone a rzeczywiste funkcje nauczyciela w procesie edukacji wczesnoszkolnej*, Wyd. UŚ. Katowice 2003.
21. Sylvia Rockwell *A co mi zrobisz? Od chaosu do współpracy w klasie. Vademecum wychowawcy*. WSiP Warszawa 2008
22. Zuba R.: *Po co nam superwizja*, W: www.terapia.rubikon.pl

